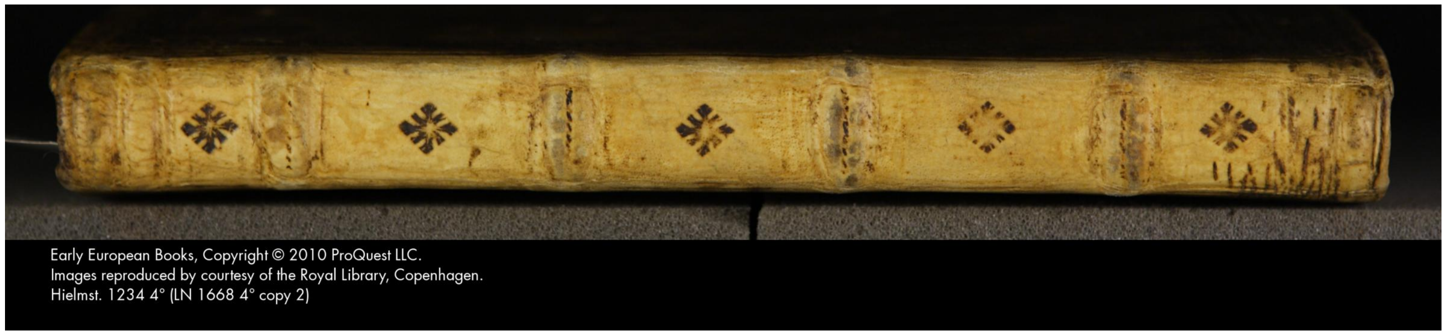
1231.

No 1234.
M. Tucher fecit

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

TRAGOEDIAE DVAE, QVARVM PRIMA DIDONIS: ALTERA TVRNI EX VIRgilij Æneide transcriptæ.

à

IACOBO IACOBÆO VOLFIO Othoniensi.

Ad Zoilum.

Haud aliunde suum conscripsit carmen Homerus,
Carpere non tamen hunc Zoilus abstinuit:
Qui mihi Virgilij qui solos profero versus,
Parcere liuescens Zoilus ille potest?

HAFNIÆ
Typis Matthiæ Vinitoris.
1591.

ILLVSTRISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO, DNO. CHRI-
STIANO IIII, DANIÆ & NOR-
uegiæ Regi designato etc, Domino
suo Clementissimo.

NOn ignoro, Serenißime PRINCEPS, fore aliquos, qui hos meos labores non solum sint calumniaturi, qui Virgilium tanquam Senecam aut Terentium in proscenium producam, quasi hac ratione Epicos, Tragicos & Comicos poëtas inter se committere, commiscere & confundere velim: Verum etiam qui eosdem sint extenuaturi, quòd parum quin potius nihil hìc inueniatur & dicatur quod non prius à Virgilio inuentum & dictum est, ideoq; non magnam mereri laudem ex probatis autoribus ita quædam excerpere, immutato ordine transponere & iuuentuti proponere. Fateor quidem & ingenuè fateor illud & facile esse & cuiusuis esse, neq; multum industriæ & diligentiæ requirere: Verùm si homo candidus & æquitatis studiosus non tam meum scriptum quàm scribentis animum & consilium examinet, non dubito quin sincerè & dextrè de eo iudicarit & mitius de me censuram protulerit: Non enim in hunc finem has tragœdias ex Virgilio excerptas conscripsi, vt poëtæ amantibus eius legendi odium instillaretur, aut eius methodus, qua nihil decentius improbaretur: sed vt eis, veluti Epitome breui pueri (adultioribus autem nihil ego præcipio) ad ipsum autorem alli-

cerentur & inuitarentur. Vtile quidem eſt & neceſſarium integros autores legere & ad minimum apicem, ſi fieri poſſit, perdiſcere & memoriæ mandare: tamen non minus vtile eſt, certum modum & viam, qua ad eoſdem legendos & diſcendos tyrones veluti χειραγωγίᾳ perducantur, cognitam habere. Via autem diſcendi nulla poteſt eſſe commodior, quàm certa methodus, & quò ea breuior, eo facilior diſcendi fuerit ratio. Impoſſibile enim eſt aliquẽ ſine methodi cognitione, rei quæ tractatur cognitionem aſſequi poſſe: ſiquidem illa non tam materiæ ſeriem & tractationem monſtrat quàm materiæ ſubiectæ argumentum edocet & oſtendit. Sed quó hæc de methodo: Vt virtutes & vtilitates compendĳ appellationem & naturam methodi planè communicantis, conſpiciantur, quod non ſolum ipſa methodi Etymologia conuincit, ſed etiam Quintiliani autoritas illam iam olim breue compendium vertentis cuilibet facilé perſuadet. verùm non eſt mei inſtituti methodi aut compendĳ virtutes hîc velle omnes contexere, ſed tantum hoc vnum monere: Compendium breuitate ſua interdum id præſtare, quod non integrum, cuius illud eſt compendium, corpus, quod intelligi poteſt ex vno Horatio breuitatem his verbis commendante.

Quicquid præcipies, eſto breuis: Vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantq́ fideles.

Vt autem breuitas intelligentiæ & memoriæ multùm prodeſt, ita prolixitas eiſdem maximè obeſt, quare Ariſtoteles ipſe in ſua poëtica breuem orationem & doctrinam corpori benè conſpicuo ita comparat: Vt corpus mediocri magnitudine præditum εὐσύνοπτον eſt: Ita omnis oratio & doctrina breuis εὐμαθὴς καὶ εὐμνημόνευτος eſt. inter doctrinam breuem atq́ intellectum & memoriam noſtram

proportio

proportio quædam eſt, vt inter corpus quod cōſpici poteſt quale eſt mediocre, & oculum: Vnde & eiuſmodi res quæ breuiter traditæ ſunt non ſolum facilè ſed etiam cum voluptate percipiuntur, non aliter atq; cibus moderatè ſumptus à ventriculo auidius arripitur & facilius concoquitur, cùm econtrà res prolixius traditæ maximum adferant tædium: teſtis eſt ipſa experientia: hinc enim eſt, quòd diſcentes animum de autoribus prolixis, aliàs ſatis bonis & vtilibus non modò intelligendis ſed ne legendis ſæpius deſpondeant, hinc eſt, quòd docentes autores quos in manus explicandos ſumpſerant, ad finem interdum non perducant & abſoluant.

Non igitur ineptè Callimachus prolixum librum ingenti malo comparat μέγα βιβλίον ἴσον μεγάλῳ κακῷ: Quinetiam veriſimile eſt, græcos communi prouerbio ex iliade opere immenſo & ſatis prolixo Homeri mutuato & deprompto, ingentia & innumera mala expreſſiſſe, quod poſtea apud Latinos percrebuit, vt non ſecus atq; illi Ἰλιὰς κακῶν: Ita hi ILIAS Malorum' dicant. Quocirca aurea illa mediocritas, ſi vſquam alibi, etiam hìc meritò prædicanda eſt, de qua notum eſt illud Heſiodi πλέον ἥμισυ παντὸς, quod pueris & primùm incipientibus hoc nomine commendari debet, vt animaduertant & perpendant parua compendia non carere magnis commoditatibus: & multò ſatius eſſe dimidium idq; vtiliſſimum excerpere & ſeruare quàm totum amittere.

His rationibus motus verſus ex Æneide ſelectos in Epitomen & compendium redegi, quò aliquem fructum ex illa mei diſcipuli percipere & auferre poſſent, cùm prolixior ſit, quàm vt paucorum annorum ſpacio abſoluatur, præſertim ex huius ſcholæ conditione, vbi tota fere ſchola per anni quadrātem quotannis dimittitur, dum ſcho-

lares tenuioris conditionis pro more qui iam dudum in hoc Noruegiæ regno inoleuit, Eleemosynas in literarum subsidium ruri parochiatim solicitè quærunt & colligunt.

Quapropter homines sinceros hanc meam qualemcunque voluntatem boni consulturos, & in meliorem partem pro ingenij candore interpretaturos spero.

Quod methodum hanc attinet, idem vt faciant penitus mihi polliceor. Quamuis enim alia via & ordine epitome hæc non incommodè posset formari: nihilominus tamen hanc probatum iri & haud iustè reprehendi posse confido, non tam subiectæ poësios materia & argumento, quàm eiusdem œconomia & contextu adductus. Tota materia non solum propter finem & lugubrem exitum, sed etiam propter illustres heroas, principes personas, reges, reginas atque duces, de quibus hìc agitur, tragica est.

Proinde ipse Virgilius in sua Æneide verbis adeó atrocibus, quoties id rei natura efflagitat vtitur, vt nemo duriores affectus diligentius & accuratius illo expresserit: quanquam enim sunt reconditi animorum motus qui sub sensus non veniunt: tamen eos nostris oculis ita subijcit, vt non narrati sed positi ante eos videantur, qua virtute tragicos scriptores antecellit. Quinetiam quæ heroibus ira commotis attribuit ita naturæ sunt conformia, vt post tot secula hominum moribus, institutis & viuendi ratione eusque adeo mutatis, ætati etiamnum nostræ verba eius sententiæ & colloquia sint consentanea: Vnde hoc illius poëma nihil aliud quàm humanæ vitæ quam modó viuimus pictura videatur: qua de causa tam longam diuturnitatem facilè sustinuit, & per tot secula non solum autoritatem vetustatis, sed etian nouitatis gratiam conseruauit cùm vnoquoque recens videatur. Cæterum quantum poëmatis διωέϖαξιν & œconomiam attinet, non solum ipse autor Æneida

da ita conscripsisse videtur, vt commodè in actus formari & in theatrum produci possit: verum etiam virtutes narrationis tragicæ vt quisquam alius, quam studiosissimè obseruat. Quæ enim minus honestè in spectatorum oculos venire possunt narrando commemorat iuxta præceptum poetæ non tamen intus

Digna geri promes in scenam, multaq; tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.

Ita tristissimum Didonis exitum pyram incensam conscendentis, in domo interiore factum narrat. Idem, vbi Amata coniunx Latini manus violentas sibi intulisset, facit. Est igitur verisimile Virgilium non eo consilio suam Æneida scripsisse vt priuatim legeretur: sed vt illa populo Romano non secus atq; Ilias Homeri Atheniensibus publicè & solenniter recitata fuit, etiam exhiberetur & probaretur, quod etiam Donatus affirmat aliquando factum, idq; ita, vt plurimum fauoris & gratiæ autori Virgilio conciliarit apud populum Romanum, qui auditis in theatro versibus illius surrexit vniuersus & fortè præsentem spectãtemq; Virgilium veneratus est velut Augustum. Postremo nulla methodus non solum puerili sed omni ætati aptior & commodior esse potest, quam ea quæ in actione & imitatione consistit græcis δραματικὴ dicta, cuius generis sunt dialogi siue colloquia: & Tragœdiæ atq; Comediæ: quæ enim hac via docentur citius in sensus incurrunt, facilius intellectu comprehenduntur & memoria conseruantur: Vt enim res aliquandò conspecta memoriæ citius consecratur, quàm nuda rei aliâs gestæ auditio, ita visa actio spectatorum memoriæ tenacius insidit quam nuda actus narratio, de qua re Horatius.

Segnius irritant animos demissa per aures
Quâm quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ

ipse

Ipſe ſibi tradit Spectator.

Vnde conſentaneum eſt, eiuſmodi docendi methodum ſimplici rerum geſtarum expoſitioni & narrationi tantum quantum rei viſæ audita poſtponitur, præferendam eſſe. Quamob. Philoſophorum grauiſsimus Plato omnem ſuam doctrinam dialogis expoſuit, cuius veſtigia non pauci imitati ſunt docti homines. Verùm vt reliquos præteream quid aliud eſt Virgiliana Æneis quàm perpetui ſermones nunc Deorum cum Deis & Deabus, vt Iouis cum Mercurio, Venere & Iunone &c. nunc hominum cum hominibus vt Æneæ cum Didone, Euandro, Pallante, Latino, Turno, Mezentio &c. Quinetiam Deæ humana forma induta homines ad colloquia hic euocant, Venus filium Æneam, Iuturna fratrem Turnum & Rutulos Et quia colloquia hæc non caſu & temerè, ſed pro ratione rerum ordine geſtarum inſtituuntur, non inconuenienter in actus & ſcenas redigi & diſtribui poſſunt, præſertim cùm omnia vnum Æneam negocium nunc cum Didone, nunc cum Latino Turno & Mezentio habentē reſpiciant, quod in hiſce Tragœdijs tanquam in Pictura oculis ſubiecta contemplari licet. Spero igitur aliquos fore qui hos meos conatus Virgilium in proſcenium producendo boni ſint conſulturi, cùm non alio animo proficiſcantur, quàm vt puerili ætati vtcunq; inſeruire, & talentum á Deo mihi commiſſum aliquo cum fœnore reddere poſſim. Tuæ verò celſi. illuſtri nomini, Sereniſſime Princeps hanc σύνοψιν offero & inſcribo, non quòd ego velim imprudenter monere quid ad tam illuſtris principis inſtitutionem faciat: ſed ſaltem vt me iam multos annos labores ſcholaſticos ſubeuntem in celſitudinis T. patrocinium committam, firmiter mihi pollicens aliquando aliquem eorum laborum & moleſtiarum fructum ſecuturum. DEVS Omnipotens C. T. ætatem atq; indolem conſeruet & gubernet in ſui nominis gloriam & indigentis Eccleſiæ ſalutem. Aſloiæ Dominica Trinitatis, Anno Chriſti 1590

Celſitud. T. deditiſsimus & ſubiectiſs.

Iacobus Iacobæus Volſius Ludimod. Aſloēnſis

ARGVMENTVM

TRojanas vt opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, nulli pietate secundus
Troius Æneas afflictis fugit ab oris
Italiam fato quærens: Sed preßus iniquæ
Ira Iunonis, terris iactatus & alto
Septenos Siculis annos errauit in vndis.
Hunc mater Cytherea dolentem & fata querentem
Demulcet, dictis & eum solatur amicis:
Acceleret Tyriam Didonem & Agenoris vrbem
Admonet, atq; hinc se Reginæ ad limina perfert
Æneas. Troiæ Dido miserata labores
Non ignara mali, simul ipsum in regia ducit
Tecta. Venus mater sed prole cupidine misso
Incendit reginam, atq; ossibus implicat ignem.
At regina graui iam dudum saucia cura
Vulnus alit venis & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusq; recursat
Gentis honos, hærent infixi pectore vultus
Verbàq; nec placidam membris dat cura quietem,
Æneæ properat sociali fœdere iungi.
Sidoniam miseré vt Saturnia vidit amantem
Æneam, Venerem compellat & impetrat astu
Tristia Didoni furtiuæ gaudia noctis.
Rex Lybiæ Iarbas miro properabat amore

Ducere Didonem: at rumore accensus amaro
Connubij, ante Iouis prostratus supplicat aras.
Audijt omnipotens oculosq; ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes:
Mercurium mittit Tyrijs vt cedat ab oris
Æneas, Italos potius sibi vindicet armis.
Attonitus tanto monitu imperioq; Deorum
Ardet abire fuga, dulcesq; relinquere terras.
At regina dolos cognoscens prima futuros
Flectere mille modis conatur abire parantem
Nunc prece nunc lachrymis, sed nullis ille mouetur.
Quocirca infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat, tædet cœli conuexa tueri.
Conscendit furibunda rogos, ensemq; reclusum
Dardanio minitans, languente in pectore condit.

INTERLOCVTORES

Æneas Troianus
Ascanius filius
Achates comes laborum
& consiliorum Æneæ
Ilioneus orator
Iupiter Deus
Mercurius nuncius Deorum
Neptunus Deus maris
Æolus Deus ventorum
Venus mater Æneæ
Iuno Dea
Dido regina Carthag:
Anna soror Didonis
Iarbas procus Didonis
Chorus

ACTVS

ACTVS PRIMVS

Scena prima

ÆNea in Siciliam Italiæ vicinam deueniente Iuno exandescens Æolum ventorum regem de tempestate Æneæ perniciem sollicitat.

Iuno. Æolus. Chorus.

Iuno. mene incepto desistere victam? Æneid: 1
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallas ne exurere classem
Argiuum, atq; ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,
Disiecitq; rates, euertitq; æquora ventis.
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopulóq; infixit acuto.
Ast ego quæ Diuum incedo regina Iouisq;
Et soror & coniunx, vna cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?
Æole, (namq; tibi Diuum pater atq; hominum Rex
Et mulcere dedit fluctus & tollere ventos)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor
Ilium in Italiam portans, victosq; Penates.
Incute vim ventis submersasq; obrue puppes:
Aut age diuersas & disiice corpora Ponto:

Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ,
Quarum quæ forma pulcherrima Deiopejam
Connubio iungam ſtabili propiamq; dicabo,
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat & pulchra faciat te prole parentem.
Æol. Tuus, ô regina, quod optas
Explorare labor, mihi iuſſa capeſſere fas eſt.
Tu mihi quodcunq; hoc regni tu ſceptra, Iouemq;
Concilias, tu das epulis accumbere Diuum
Nimborumq; facis, tempeſtatumq; potentem.
Chor. Venti velut agmine facto
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumq; à ſedibus imis
Vna Euruſq; Notuſq; ruunt, creberq; procellis
Africus, & vaſtos voluunt ad littora fluctus.
Inſequitur clamorq; virûm, ſtridorq; rudentum.
Eripiunt ſubitò nubes cœlumq; diemq;
Teucrorum ex oculis, Ponto nox incubat atra,
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præſentemq; viris intentant omnia mortem.

Scena 2.

OBorta ſubita & vehementi tempeſtate, Æneas ſuam vicem plorat.

Æneas.

Æne.

Æne. ô terq; quaterq; beati
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere: ô Danaum fortißime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiße? tuáq; animam hac effundere dextra?
Sæuus vbi Æacidæ telo iacet Hector, vbi ingens
Sarpedon, vbi tot Simois correpta sub vndis
Scuta virûm, galeasq; & fortia corpora voluit.

Scena 3.

NEptunus miseratus vicem Æneæ increpat ventos eorumq; regem Æolum.

Neptunus. Chorus.

Nep. Tantane vos tenuit generis fiducia vestri?
Iam cælum terramq; meo sine numine venti
Miscere & tantas audetis tollere moles?
Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.
Maturate fugam, regiq; hæc dicite vestro,
Non illi imperium pelagi, sæuumq; tridentem
Sed mihi sorte datum, tenet ille immania saxa
Vestras Eure domos, illa se iactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere regnat.
Chor. Ac veluti magno in populo, cùm sæpe coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile vulgus:

Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat.
Tum pietate grauem & meritis si fortè virum quem
Conspexêre: silent arrectisq; auribus astant:
Ille regit dictis animos & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cæloq; inuectus aperto
Flectit equos, curroq; volans dat lora secundo.

Scena 4.

ÆNeas suos Troianos solatur, & ne vno casu fracti animum despondeant, hortatur:

Æneas. Chorus.

Æne. O socij (nèq; enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora dabit Deus his quoq; finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusq; sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopia saxa
Experti, reuocate animos, mæstumq; timorem
Mittite, forsan & hæc olim meminisse iuuabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes vbi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Troiæ.
Durate, & vosmet rebus seruate secundis.
Chor. Curis ingentibus æger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

ACTVS

ACTVS SECVNDVS.

VEnus cum Ioue expostulat, qui promissi sui immemor Æneam & reliquos Troianos sinit tàm tristia fata perpeti antequam in Italiam veniant. Verum Iupiter eam solatur spem illi faciens Æneæ imperium amplissimum aliquando fore, etiamsi prima fortunæ facies nonnihil tristis appareat.

Venus. Iupiter.

Venus. *ô qui res hominumq́ Deumq́*
Æternis regis imperijs & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum?
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos, olim voluentibus annis,
Hinc fore ductores reuocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent
Pollicitus, quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiæ, tristesq́ ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros, tot casibus actos
Insequitur. quem das finem Rex magne laborum?
Antenor potuit medijs elapsus Achiuis
Illyricos penetrare sinus. Atq́ intima tutus
Regna Liburnorum & fontem superare Timaui;

Vnde

Vnde per ora nouem vaſto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arua ſonanti:
Hinc tamen ille vrbem Pataui ſedeſq; locauit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit
Troia: nunc placida compoſtus pace quieſcit:
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Nauibus (infandum) amiſsis, vnius ob iram
Prodimur, atq; Italis longè diſiungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?
Iup. Parce metu Cytherea manent immota tuorum
Fata tibi: cernes vrbem & promiſsa Lauini
Mœnia, ſublimemq; feres ad ſydera cœli
Magnanimum Æneam: neq; me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet
Longius & voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populoſq; feroces
Contundet, moreſq; viris & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaq; tranſierint Rutulis hyberna ſubactis
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos voluendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumq; à ſede Lauini
Transferet, & longo multa vi muniet Albam.
Hìc iam ter centum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos

Marte

Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem & Mauortia condet
Mœnia, Romanosq́ suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi, quin aspera Iuno
Quæ mare nunc, terrasq́ metu cœlumq́ fatigat
Consilia in melius referet, mecumq́ fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq́ togatam.
Cho. Hæc ait & Maia genitum dimisit ab alto
Vt terræ atq́ nouæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
Finibus arceret, volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Lybiæ citus astitit oris.
Et iam iussa facit, ponuntq́ ferocia Pœni
Corda, volente Deo, in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq́ benignam.

Scena 2.

Venus habitu Spartanæ virginis assumpto cum filio colloquitur, commonefaciens ipsum de occasione & origine regni Carthaginensium: & fata querentem consolans ad Didonem vt diuertat, hortatur. Æneas verò se cum matre locutum cognito in exclamationem prorumpit eiusq́ dictis paret.

Venus. Æneas.

Ven. *Heus, iuuenes, monſtrate mearum*
Vidiſtis, ſi quam hîc errantem forté ſororum,
Succinctam pharetra, & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Æn. *Nulla tuarum audita mihi, neq; viſa ſororum,*
O quam te memorem virgo? namq; haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat: ô Dea certè,
An phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis vna?
Sis felix, noſtrumq; leues quæcunq; laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas: ignari hominumq; locorumq;
Erramus vento huc vaſtis & fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.
Ven. *Haud equidem tali me dignor honore:*
Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoq; alte ſuras vincire Cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris vrbem:
Sed fines Lybici, genus intractabile bello,
Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta
Germanum fugiens: longa eſt iniuria, longæ
Ambages, ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic coniunx Sichæus erat ditiſſimus agri
Phœnicum & magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſq; iugarat

Omnibus

Omnibus, sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes
Quos inter medius venit furor, ille Sichæum
Impius ante aras, atq; auri cæcus amore
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumq; diu cælauit & ægram
Multa malus simulans vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Coniugis, ora modis attollens pallida miris,
Crudeles aras, traiectaq; pectora ferro
Nudauit, cæcumq; domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriàq; excedere suadet,
Auxiliumq; viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido sociosq; parabat.
Conueniunt quibus aut odium crudele Tyranni,
Aut metus acer erat: naueis quæ fortè paratæ,
Corripiunt onerantq; auro: portantur auari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemq; nouæ Carthaginis arcem:
Mercatiq; solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possunt circumdare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quoue tenetis iter?
Æn. O Dea, si prima repetens ab origine pergam

Et vacet anales nostrorum audire laborum,
Ante diem clauso componet vesper olympo.
Nos Troia antiqua (si vestras forté per aures
Troiæ nomen iit) diuersa per æquora vectos
Forte sua Lybicis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste penates
Classe veho mecum fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue summo.
Bis denis Phrygium conscendi nauibus æquor,
Matre Dea monstrante viam, data fata secutus.
Vix septem conuulsæ vndis, Euroq; supersunt.
Ipse ignotus, egens Lybiæ deserta peragro,
Europa atq; Asia pulsus.
Ven. Quisquis es, haud credo inuisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris vrbem.
Perge modò, atq; hinc te reginæ ad limina perfer.
Namq; tibi reduces socios classemq; relictam
Nuncio, & in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine Cygnos
Æthera quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare videntur.
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantumq; dedere:
Haud aliter puppesq; tuæ pubesq; tuorum

Aut

Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo,
Perge modò, & qua te ducit via, dirige greſſum.
Æn. Quid natum toties crudelis tu quoq; falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ iungere dextram
Non datur? ac veras audire & reddere voces?

Scena 3.

ILioneus orator afflictis Troianis à Didone hoſpitium petit, quod vbi beneuolens obtulit Dido, Æneas iam pridem opera matris inconſpicuus ſe oſtendit, reginæ plurimas gratias referens.

Ilioneus. Dido. Æneas. Achates. Chorus.

Ilion. O regina nouā cui condere Iupiter vrbem,
Iuſticiaq; dedit gentes frænare ſuperbas,
Troes te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus, prohibe infandos à nauibus igneis.
Parce pio generi, & propius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Lybicos populare Penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graij cognomine dicunt,
Oenotrij coluere viri, nunc fama minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine gentem
Hic curſus fuit.

Cùm subitò assurgens fluctu nymbosus Orion
In vada cœca tulit, penitusq́ procacibus austris,
Perq́ vndas superante salo, perq́ inuia saxa
Dispulit: huc pauci vestris adnauimus oris.
Quod genus hoc hominum, quæue hunc tam barbara morē
Permittit patria? hospicio prohibemur arenæ?
Bella cient, primaq́ vetant consistere terra.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma:
At sperate Deos, memores fandi atq́ nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior & armis
Quem si fata virum seruant, si vescitur aura
Ætherea, nec adhuc crudelibus occubat vmbris:
Non metus, officio nec te certasse priorem
Pœniteat: sunt & Siculis regionibus vrbes,
Armaq́, Troianoq́ â sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et syluis aptare trabes & stringere remos,
Si datur Italiam, socijs & rege recepto,
Tendere, vt Italiam læti Latiumq́ petamus.
Sin absumpta salus, & te, pater optime Teucrum,
Pontus habet Lybiæ, nec spes iam restat Iuli:
At freta Sicaniæ saltem: sedesq́ paratas
Vnde huc aduecti, regemq́ petamus Acestem.
Did. Soluite corde metum Teucri, secludite curas,
Res dura & regni nouitas me talia cogunt

Moliri,

Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadum? quis Troiæ nesciat vrbem?
Virtutesq; virosq; aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni,
Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe,
Seu vos Hesperiam magnam Saturniaq; arua
Siue Eryci fines, regemq; optatis Acestem,
Auxilio tutos dimittam opibusq; iuuabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Vrbem quam, statuo vestra est, subducite naues,
Tros, Tyriusq; mihi nullo discrimine agetur.
Atq; vtinam Rex ipse, Noto compulsus eodem
Afforet Æneas: equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus syluis aut vrbibus errat.
Ach. Nate Dea quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociosq; receptos.
Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Æne. Coràm, quem quæritis, adsum
Troius Æneas Libycis ereptus ab vndis,
O sola infandos Troiæ miserata labores,
Quæ nos relliquias Danaum, terræq; marisq;
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
Vrbe, domòq; socias, grates persoluere dignas
Non opis est nostræ, Dido; nec quicquid vbiq; est
Gentis

Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem,
Dij tibi, si qua pios respectant numina: si quid
Vsquam iusticiæ est, & mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant: quæ te tam læta tulerunt
Secula, quæ tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuij currant, dum montibus vmbræ
Lustrabunt, conuexa polus dum sidera pascet,
Semper honos nomenq; tuum laudesq; manebunt
Quæ me cunq; vocant terræ.
Dido. Quis te nate Dea per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygij genuit Simoentis ad vndam?
Atq; equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patrijs, noua regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus vrbis
Troianæ, nomenq; tuum, regesq; pelasgi,
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seq; ortum antiqua Teucrorum â stirpe volebat.
Quare agite ô iuuenes tectis succedite nostris.
Me quoq; per multos similis fortuna labores
Iactatam, hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco.

Dido

Dido hæc dicens Æneam in regiam ducit. Æneas verò Achatem clanculum ad Ascanium mittit, vt eum læticiæ paternæ participem faciat, & donorum quibus Didoni gratificandum esset, commonefaciat, quod chorus narrat.

Chor. *Æneas (neq; enim patrius consistere mentem*
Paßus amor) rapidum ad naueis præmittit Achatem,
Ascanio ferat hæc, ipsumq; ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre iubet, pallam signis auròq; rigentem,
Et circumtextum croceo velamen achanto.
Ornatus Argiuæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, inconceßosq; hymineos,
Extuleret, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod geßerat olim
Maxima natarum Priami: colloq; monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroq; coronam.

Scena 4.

VEnus hospitium Didonis filio in perniciem cessurum verita, Cupidinem instruit vt Ascanij forma induta, dona offerat Didoni eiq; Æneæ amorem osculo instillet, interea dum ipsa Ascanium somno remoretur.

Venus. Chorus.

Nate

Nate meæ vires mea magna potentia solus,
Nate, patris summi qui tela Tiphoëa temnis,
Ad te confugio & supplex tua numina posco,
Frater vt Æneas pelago tuus omnia circum
Littora iactetur odijs Iunonis iniquæ,
Nota tibi, & nostro doluisti sæpe dolore,
Hunc Phænissa tenet Dido, blandisq; moratur
Vocibus: & vereor quò se Iunonia vertant
Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, & cingere flamma
Reginam meditor, ne quo se numine mutet:
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id possis, nostram nunc accipe mentem,
Regius, accitu chari genitoris, ad vrbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis restantia Troiæ.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium sacrata sede recondam,
Ne qua scire dolos, mediusue occurrere possit.
Tu faciem illius noctem, non amplius, vnam
Falle dolo: & notos pueri puer indue vultus,
Vt cùm te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticemq; lyæum,
Cùm dabit amplexus atq; oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasq; veneno.
Chor. Iamq; ibat dicto parens, & dona Cupido

Regia portabat Tyrijs, duce lætus Achate.
Cùm venit, aulæis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamq; locauit.
Iam pater Æneas & iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoq; super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremq; canistris
Expediunt: tonsisq; ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemq; pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrij per limina læta frequentes
Conuenêre, toris iußi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum,
Flagrantésq; Dei vultus, simulatáq; verba,
Pallamq; & pictum croceo velamen achanto.
Præcipuè infelix pesti deuota futuræ
Expleri mentem nequit, ardescitq; tuendo,
Phœnißa: & puero pariter donisq; mouetur.
Ille, vbi complexu Æneæ, colloq; pependit,
Et magnum falsi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit, hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fouet: inscia Dido
Insideat quantus miseræ Deus: at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & viuo tentat præuertere amore

Iam pridem resides animos desuetaq; corda.

Scena 5.

DIdo amore incensa conuiuis suis vinum propinat, interea dum ipsa cum Ænea colloquitur, sperans se eius nuptijs potituram. Æneas verò totam noctem, excidium Troiæ suosq; errores commemorando, consumit.

Dido. Æneas. Chorus.

Did. Iupiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyrijsq; diem, Troiaq; profectis
Eße velis, nostrosq; huius meminiße minores.
Adsis læticiæ Bacchus dator, & bona Iuno,
Et vos ô cœtum Tyrij celebrate fauentes.
Imo age & à prima dic hospes origine nobis
Insidias Danaûm, Ænea, casusq; tuorum
Erroresq; tuos: nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas.
Æne. 2 *Æn. Infandum regina iubes renouare dolorem.*
Troianas vt opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæq; ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui, quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlyßis
Temperet à lachrymis? & iam nox humida cœlo

Præcipitat

Præcipitat: ſuadentq; cadentia ſydera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros
Et breuiter Troiæ ſupremum audire laborem:
Quanquàm animus meminiſſe horret luctuq; refugit
Incipiam. Fracti bello fatiſq; repulſi
Ductores Danaûm, tot iam labentibus annis,
Inſtar montis equum diuina Palladis arte
Ædificant, ſectaque intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm ſortiti corpora furtim
Includunt cœco lateri, penituſq; cauernas
Ingenteis, vterumq; armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenodos notiſſima famâ
Inſula, diues opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantum ſinus & ſtatio mala fida carinis:
Huc ſe profecti deſerto in littore condunt,
Nos abyſſe rati & vento petyſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſoluit ſe Teucria luctu.
Panduntur portæ, iuuat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſq; videre locos littuſq; relictum.
Hîc Dolopum manus, hîc ſæuus tendebat Achilles,
Claſſibus hîc locus, hîc acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Mineruæ,
Et molem mirantur equi: primuſq; Thymates
Duci inter muros hortatur, & arce locari,
Siue dolo, ſeu iam Troiæ ſic fata ferebant.

At capys & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias, suspectaq́ dona
Præcipitare iubent, subiectisq́ vrere flammis:
SCINDITVR incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omneis, magna comitante caterua,
Laocoon ardens, summa decurrit ab arce,
Et procul; Ô miseri, quæ tanta insania, ciues?
Creditis auectos hostes? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Vlyßes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui:
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros.
Inspectura domos, venturaq́ desuper vrbi:
Aut aliquis latet error, equo ne credite Teucri,
Quicquid id est, timeo Danaos, & dona ferenteis.
Sic fatis, validis ingentem viribus hastam
In latus, inq́ feri curuam compagibus aluum
Contorsit: stetit illa tremens, vteroq́ recußo
Insonuêre cauæ, gemitumq́ dedêre cauernæ.
Et si fata Deûm, si mens non læua fuißet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras,
Troiaq́ nunc stares, Priamiq́ arx alta maneres.
Ecce manus iuuenem intereà post terga reuinctum,
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanide, qui se ignotum venientibus vltrò
Hoc ipsum vt strueret, Troiamq́ aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens animi atq́ in vtrumq́ paratus,

Seu

Seu versare dolos seu certæ occumbere morti
Vndiq; Visendi studio Troiana iuuentus
Circumfusa ruit, certamq; illudere capto.
Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab vno
Disce omneis.
Namq; conspectu in medio turbatus inermis
Constitit, atq; oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid iam misero mihi deniq; restat?
Cui neq; apud Danaos vsquàm locus: insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conuersi animi, compressus & omnis
Impetus: hortamur fari quo sanguine cretus,
Quidue ferat, memoret: quæ sit fiducia capto.
Ille hæc deposita tandem formidine fatur:
Cuncta equidem tibi rex (fuerint quæcunq;) fatebor
Vera, inquit: neq; me argolica de gente negabo.
Hoc primum: nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam, mendacemq; improba finget?
Fando aliquid si fortè tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famæ
Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando iudicio, quia bella vetabat,
Demisêre neci, nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater, primis huc misit in annis.

Dum

Dum stabat regno incolumis regnumq́ vigebat
Consilijs, & nos aliquod nomenq́ decusq́
Geßimus: inuidia postquàm pellacis Vlyßi
(Haud ignota loquor) superis conceßit ab oris,
Adflictus vitam in tenebris luctuq́ trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens; & me sors si qua tulißet,
Si patrios vnquàm remeaßem victor ad Argos,
Promisi vltorem & verbis odia aspera moui.
Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Vlyßes
Criminibus terrere nouis, hinc spargere voces
In vulgum ambiguas & quærere conscius arma,
Nec requieuit enim donec Calchante ministro.
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata reuoluo?
Quidue moror? omnes vno ordine habetis Achiuos
Idq́ audire sat est, iamdudum sumite pœnas,
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum, artisq́ Pelasgæ.
Prosequitur pauitans & ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Troia cupière relicta
Moliri, & longo feßi discedere bello:
Fecißentq́ vtinam, sæpe illos aspera Ponti
Interclusit hyems, & terruit auster eunteis.
Præcipuè cùm iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æquore nymbi.

Suspensi

Suſpenſi Eurypylum, ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus, iſq; adytis hæc triſtia dicta reportat:
Sanguine placaſtis ventos, & virgine cæſa,
Cùm primum Iliacas Danai veniſtis ad oras,
Sanguine quærendi reditus, animaq; litandum
Argolica. Vulgi quæ vox vt venit ad aures,
Obſtupuere animi, gelidusque per ima cucurrit
Oßa tremor, cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hîc Ithacus vatẽ magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios, quæ ſint ea numina Diuûm
Flagitat: & multi mihi iam crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectusq; recuſat
Prodere voce ſua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus
Compoſitò rumpit vocem & me deſtinat aræ.
Aßenſere omnes: & quæ ſibi quiſq; timebat
Vnius in miſeri exitium conuerſa tulere.
Iamq; dies infanda aderat, mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi:
Limoſoq; lacu per noctem obſcurus in vlua
Delitui, dum vela darent, ſi fortè dediſſent.
Nec mihi iam patriam antiquam ſpes vlla videndi,
Nec dulceis natos, exoptatemq; parentem,
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent

Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt
Quod te per superos, & conscia numina veri
Per (si qua est, quæ restat adhuc mortalibus vsquam
Intemerata fides) oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lachrymis vitam damus & miserescimus vltrò
Ipse viro primus manicas atq; arcta leuari
Vincla iubet Priamus, dictisq; ita fatur amicis:
Quisquis es amissos hinc iam obliuiscere Graios:
Noster eris, mihiq; hæc ediscere vera roganti;
Quó molem hanc immanis equi statuêre? quis autor?
Quidue petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat: ille dolis instructus & arte pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos æterni igneis & non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos aræ ensesq; nefandi,
Quos fugi, vittæq; Deûm quas hostia gessi:
Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse viros, atq; omnia ferre per auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus vllis.
Tu modò promissis maneas, seruataquè serues
Troia fidem si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Dauaûm & cepti fiducia belli
Palladis auxilijs semper stetit; impius ex quo
Tydides sed enim scelerumq; inuentor Vlysses,
Fatale aggressi sacrato auellere templo

Palladium

Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuêre sacram effigiem, manibusq; cruentis
Virgineas ausi Diuæ contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retrò sublapsa referri
Spes Danaûm, fractæ vires, auersa Deæ mens.
Nec dubijs ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulachrum, arsere coruscæ
Luminibus flammæ arectis: salsusq; per artus
Sudor ijt: terq; ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamquè ferens, hastamqué trementem.
Extemplò tentanda fuga, canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis:
Omnia ni repetant Argis, numenq; reducant,
Quod pelago & curuis secum aduexêre carinis.
Et nunc quod patrias vento petière Mycenas,
Arma, Deosq; parant comites: pelagoq; remenso,
Improuisi aderunt, ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuêre, nefas qua triste piarent.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem,
Roboribus textis cœloq; educere iussit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit,
Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Mineruæ,
Tum magnum exitium (quod Dij prius omen in ipsum
Conuertant) Priami imperio Phrygibusq; futurum:

Sin manibus vestris vestram ascendisset in vrbem,
Vltrò Asiam magnam Pelopeja ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidijs periuriq; arte Sinonis
Credita res, captiq; dolis, lachrymisq; coactis,
Quos neq; Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Diuidimus muros, & mœnia pandimus vrbis.
Accingunt se omnes operi, pedibusq; rotarum
Subijciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt: scandit fatalis machina muros
Fœta armis: circum pueri, innuptæq; puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæq; minans illabitur vrbi.
O patria, ô Diuûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum, quater ipso in limine portæ
Substitit, atquè vtero sonitum quater arma dedêre.
Instamus tamen immemores, cœciq; furore
Infelix monstrum sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora Dei iussu, non vnquàm credita Teucris.
Nos delubra Deûm miseri, quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem.
Vertitur intereà cœlum & ruit oceano nox,
Inuoluens vmbra magna terramq; polumq;
Myrmidonumq; dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuêre

Conticuêre, sopor fessos complectitur artus
Et iam argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ.
Littora nota petens: flammas cùm regia puppis
Extulerat: fatisq; Deûm defensus iniquis:
Inclusos vtero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon, illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiquè cauo se robore promunt.
Tisandrus Sthenelusq; duces, & dirus Vlysses,
Demissum lapsi per funem, Athamasquè Thoasq;
Pelidesq; Neoptolemus, primusq; Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus,
Inuadunt vrbem somno vinoq; sepultam.
Cæduntur vigiles, portisq; patentibus omneis
Accipiunt socios, atq; agmina conscia iungunt
Sed Priami forsan fuerint quæ fata requiras.
Vrbis vbi captæ casum, conuulsaq; vidit
Limina tectorum & medium in penetralibus hostem.
Arma diu senior desueta trementibus æuo
Circumdat nequicquàm humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in medijs, nudoq; sub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaq; vberrima laurus
Incumbens aræ atquè vmbra complexa Penates.
Hîc Hecuba, & natæ nequicquàm altaria circùm,
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,

Condensæ, & Diuûm amplexæ simulachra tenebant
Ipsum autem sumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt vidit: Quæ mens tam dira miserrima coniunx
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit:
Non tali auxilio non defensoribus istis
Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede, hæc ara tuebitur omnes
Aut moriere simul. Sic ore effata recepit
Ad sese, & sacra longæuum in sede locauit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de sede Polytes,
Vnus natorum Priami, per tela, per hosteis,
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius, illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamquè manu tenet, & premit hasta.
Vt tandem ante oculos euasit, & ora parentum
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit:
Hìc Priamus quanquàm in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræquè pepercit:
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dij, si qua est cœlo pietas, quæ talia curet,
Persoluant grates dignas & premia reddant
Debita, qui nati coràm me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mẽtiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemquè
Supplicis erubuit, corpusquè exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, mequè in mea regna remisit.

Sic fatus senior, telumq́ imbelle sine ictu
Coniecit, rauco quod protinus ære repulsum
Et summo clypei nequicquam vmbone pependit.
Cui Pyrrhus; Referes ergo hæc & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta
Degeneremq́ Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. hæc dicens altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati:
Implicuitq́ comam læua: dextraq́ coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit, Troiamq́ incensam, & prolapsa vidētem
Pergama, tot quondam populis terrisq́ superbum
Regnatorem Asiæ: iacet ingens littore truncus
Auulsumq́ humeris caput, & sine nomine corpus. Æne: 3.
Postquam res Asiæ, Priamiq́ euertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq́ superbum
Ilium: & omnis humo fumat Neptunia Troia:
Diuersa exilia & desertas quærere terras
Augurijs agimur Diuûm, claßemq́ sub ipsa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur.
Chor. At regina graui iam dudum saucia cura Æne: 4
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusq́ recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaq́, nec placidam membris dat cura quietem.

ACTVS TERTIVS.

Scena prima.

DIdo audita Æneæ narratione amore inflammatur, & re cum sorore Anna communicata eius nuptias ambit, Anna verò Didonem amore languidam amplius incendit.

Dido. Anna. Chorus.

Anna soror quæ me suspensa insomnia terrent?
Quis nouus hic nostris succeßit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens? quàm forti pectore & armis?
Credo equidem (nec vana fides) genus eße Deorum.
Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhausta canebat?
Si mihi non animo fixum immotumquè sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare iugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit,
Si non pertæsum thalami tedæquè fuißet,
Huic vni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Coniugis, & sparsos fraterna sede Penates,
Solus hic inflexit sensus animumqué labantem
Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,

Pallentes

Pallentes vmbras Erebi, noctemq́ profundam,
Ante pudor quàm te violem, aut tua iura resoluam,
Ille meos, primùm qui me sibi iunxit, amores
Abstulit, ille habeat secum seruetq́ sepulchro.
Anna. ô luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua mœrens carpêre iuuenta?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?
Esto, ægram nulli quondam flexêre mariti,
Non Lybiæ, non antè Tyro despectus Iarbas,
Ductoresq́ alij, quos Aphrica terra triumphis
Diues alit: placidóne etiam pugnabis amori?
Non venit in mentem, quorum consederis aruis?
Hinc Getulæ vrbes genus insuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhospita Syrtis.
Hinc deserta siti regio, lateq́ furentes
Barcæi, quid bella Tyro surgentia dicam?
Germaniq́ minas?
Dijs equidem auspicibus reor & Iunone secunda,
Huc cursum Iliacas vento tenuiſſe carinas:
Quam tu vrbem soror hanc cernes? quæ surgere regna
Coniugio tali? Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus?
Tu modò posce Deos veniam, sacrisq́ litatis
Indulge hospitio, causasq́ innecte morandi,
Dum pelago desæuit hyems, & aquosus Orion,

Quaſſatæq́ rates & non tractabile cœlum.
Chor. Vritur infelix Dido, totaq́ vagatur
Vrbe furens, qualis coniecta Cerua ſagitta,
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitq́ volatile ferrum
Neſcius; illa fuga ſyluas ſaltusq́ peragrat
Dictæos, hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit,
Sidoniasq́ oſtentat opes, vrbemq́ paratam.
Incipit effari, mediaq́ in voce reſiſtit,
Nunc eadem labente die conuiuia quærit,
Iliacosq́ iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetq́ iterum narrantis ab ore.

Scena ſecunda.

IVno Didonem miſerè amantem miſerata Venerem pro eius cum Ænea coniugio compellat, ſimul operam ſtudioſè pollicens. Quomodo verò, Venere exorata, rem aſtu peregit, narrat chorus.

Iuno. Venus. Chorus.

Egregiam verò laudem & ſpolia ampla refertis
Tuq́ puerq́ tuus, magnum & memorabile numen
Vna dolo Diuûm, ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeò fallit, veritam te mœnia noſtra,

Suſpectas

Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam pactosq; hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petisti.
Ardet amans Dido, traxitq; per ossa furorem.
Communem ergo hunc populum, paribusq; rogamus
Auspicijs, liceat Phrygio seruire marito,
Dotaleisq; tuæ Tyrios permittere dextræ.
Ven. Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memores, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iupiter vnam
Esse velit Tyrijs vrbem Troiaq; profectis,
Misceriue probet populos, aut fœdera iungi:
Tu coniunx, tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar.
Iun. Mecū erit iste labor: nunc qua ratione quod, instat
Confieri possit, paucis, aduerte, docebo:
Venatum Æneas vnaq; miserrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radijsq; retexerit orbem:
His ego nigrantem commista grandine nymbum,
Dum trepidant alæ, saltusq; indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem

Deuenient, adero, & tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili propriamq́; dicabo.
Hîc hymineus erit.
Chor. *Intereà magno misceri murmure cœlum*
Incipit, insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrij comites passim, & Troiana iuuentus,
Dardaniusq́; nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiêre; ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Troianus eandem
Deueniunt: prima & tellus & pronuba Iuno
Dant signum; fulsere ignes & conscius æther
Connubij; summoq́; vlularunt vertice nymphæ.
Ille dies primus lethi, primusq́; malorum
Causa fuit; neq́; enim specie famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.

ACTVS QVARTVS.

Scena prima.

IArbas Rex Lybiæ Didonis procus, rumoribus de Didonis & Æneæ coniugio auditis, Ioui supplicatur. Iupiter verò Mercurium ablegat denunciatum Æneæ, vt relicta Didone in Italiam concedat.

Iarbas. Iupiter. Chorus.

Iupiter omnipotens, cui non Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aspices hæc? an te genitor, cùm fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæciq; in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina quæ nostris errans in finibus, vrbem
Exiguam pretio posuit, cui littus arandum,
Cuiq; loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiuiro comitatu
Mæonia mentum intra, crinemq; madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq; fouemus inanem.
Chor. FAMA malum, quo non aliud velocius vllum
Mobilitate viget, viresq; acquirit eundo:
Parua metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens ira irritata Deorum,
Extremam (vt perhibent) Cæo Enceladoq; sororem
Progenuit, pedibus celerem & pernicibus alis:
Monstrum horrẽdũ, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi, subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræq; per vmbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,

Turribus aut altis, & magnas territat vrbes
Tam ficti prauiq; tenax quàm nuncia veri.

Scena secunda.

IVpiter Iarbæ precibus motus Mercurium ablegat denunciatũ Æneæ, vt relicta Didone in Italiam concedat.

Vade age nate, voca zephyros, & labere pennis:
Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisq; datas non respicit vrbes,
Alloquere & celereis defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiumq; ideo bis vindicat armis:
Sed fore qui grauidam imperijs, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanióne pater Romanas inuidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lauinia respicit arua?
Nauiget: hæc summa est: hîc nostri nuncius esto.

Scena tertia.

MErcurius iussa Iouis exequens Æneæ imperat, vt omissa Carthagine, Italiam quæ eius posteritati debetur, occupet.

Tu

Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramq́ vxorius vrbem
Extruis? heu regni, rerumq́ oblite tuarum.
Ipse Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras;
Quid struis aut qua spe Libycis teris ocia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem:
Ascanium surgentem & spes hæredis Iuli
Respice, cui regnum Italiæ, Romanaq́ tellus
Debentur.
Chor. Heu quid agat? quo nunc reginā ambire furentē
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atq́ animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc;
In partesq́ rapit varias, perq́ omnia versat.

Scena quarta.

ÆNeas à Mercurio impulsus fugam sibi prouidet. Dido verò id subolfaciens, & minis & precibus illum à proposito reuocare conatur: verùm ipsum culpam in Iouem transferre nitentem & ad littora tendentem magis exasperata conuitijs prosequitur.

Æneas. Dido. Chorus.

Heu

„ Heu quid agam? quæ nunc animo sententia surgit?
„ Attonitus tanto monitu imperioq́ Deorum
„ Quid cunctor? rapidus subitò fidissime Achates
„ Mnesthea Sergestumq́ voca, fortemq́ Cloanthum,
„ Classem aptent taciti, sociosq́ ad littora cogant:
„ Arma parent: & quæ sit rebus causa nouandis
„ Dissimulent; ac me interea, quando optima Dido
„ Nesciat, & tantos rumpi non sperat amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus.
Did. Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas? tacitusq́ mea discedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam hyberno moliris sidere classem,
Et medijs properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis? quid? si non arua aliena, domosq́
Ignotas peteres? & Troia antiqua maneret?
Troia per vndosum peteretur classibus æquor?
Mene fugis? per ego has lachrymas, dextramq́ tuam, te,
(Quando aliud mihi iam misera nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq́ tyrranni

Odere

Odere: infensi Tyrij: te propter eundem
Extinctus pudor, & qua sola sidera adibam,
Fama prior, cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnea frater
Destruat, aut captam ducat Getulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuißet
Ante fugam soboles: si quis mihi paruulus aula
Luderet Æneas, qui te tantùm ore referret:
Non equidem omnino capta aut deserta viderer:
Æne. Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam; nec me meminiße pigebit Elisæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro te pauca loquar. nec ego hanc abscondere furto
Speraui, nec finge, fugam: nec coniugis vnquam
Prætendi tædas, aut hæc in fædera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspicijs, & sponte mea componere curas:
Vrbem Troianam primùm, dulcesq; meorum
Relliquias colerem & Priami tecta alta manerent:
Et recidua manu posuißem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ iußêre capeßere sortes:
Hic amor, hæc patria est, si te Carthaginis arces
Phœnißam, Lybicæq; aspectus detinet vrbis:

Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Inuidia est? & nos fas extera quærere regna?
Me patris Anchisæ, quoties humentibus vmbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago;
Me puer Ascanius, capitisq́ iniuria chari
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus aruis.
Nunc etiam interpres Diuûm, Ioue missus ab ipso,
(Testor vtrumq́ caput) celereis mandata per auras
Detulit; ipse Deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemq́ his auribus hausi:
Desine meq́ tuis incendere, teq́ querelis:
Italiam non sponte sequor.
Dido. Nec tibi Diua parens, generis nec Dardanus auctor
Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæq́ admorunt vbera tygres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad maiora reseruo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lachrymas victus dedit? aut miseratus amantē est?
Sed quibus ante feram? iamiam nec maxima Iuno
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
NVSQVAM tuta fides, eiectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui:
Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu furijs incensa feror: nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso

Interpres

Interpres Diuûm fert horrida iuſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt: ea cura quietos
Sollicitat: neq; te teneo, neq; dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis, pete regna per vndas:
Spero equidem medijs (ſi quid pia numina poſſunt)
Supplicia hauſurum ſcopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. ſequar atris nubibus abſens.
Et cùm frigida mors anima ſubduxerit artus,
Omnibus vmbra locis adero; dabis improbe pœnas.
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama per imos.

Ænea ad littus properante canit chorus.

Quis tibi nunc Dido cernenti talia ſenſus?
Quoſue dabis gemitus, cùm littora feruere latè
Proſpiceres arce ex ſumma, totumq; videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lachrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & ſupplex animos ſubmittere amori:
Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.

Scena quinta.

Dido Annam ſororem exoratum Æneam mittit, ſed nihil proficientem pyram ſub prætextu Æneæ magiâ reuocandi conſtruere iubet, cùm tamen vt ipſamet amoris impatiens eam conſcenderet, animum induxerit.

Dido. Chorus.

Anna vides toto properari littore circùm:
Vndiq; conuenêre; vocat iam carbasus auras:
Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror potero; miseræ hoc tamen vnum
Exequere Anna mihi. solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molleis aditus & tempora noras.
I soror, atq; hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui, classemue ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cineres manésue reuelli.
Cur mea dicta negat duras dimittere in aureis?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilemq; fugam, ventosq; ferentes.
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, olim:
Nec pulchro vt Latio careat, regnumq; relinquat:
Tempus inane peto, requiem spaciumq; furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere,
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cùm dederis, cumulatam morte relinquam.
Chor. *Talibus orabat: talesq; miserrima fletus*
Fertq; refertq; soror. sed nullis ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obstant: placidasq; viri Deus obstruit aureis.
Ac veluti annosam valido cum robore quercum

Alpini

Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis: & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atq; hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas
Mens immota manet: lachrymæ voluuntur inanes.
Did. Inueni germana viam, (gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem
Oceani finem iuxta, solemq; cadentem
Vltimus Æthiopum locus est, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasq; draconi
Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferumq; papauer.
Hæc se carminibus promittit soluere mentes
Quas velit: est alijs duras immittere curas:
Sistere aquam fluuijs, & vertere sydera retrò:
Nocturnosq; ciet manes mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor chara Deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas inuitam accingier arteis.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & arma viri thalamo quæ fixa reliquit

Impius, exuuiasq; omneis, lectumq; iugalem
Quo perij, superimponas.
Chor. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta iubet, monstratq; sacerdos.
Nox erat & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, syluæq; & sæua quierunt
Æquora, cùm medio voluuntur sidera lapsu,
Cùm tacet omnis ager, pecudes pictæq; volucres,
Quæq; lacus latè liquidos, quæq; aspera dumis
Rura tenent, summo positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa; nec vnquàm
Soluitur in somnos, oculisué aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rursusq; resurgens
Sæuit amor, magnoq; irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secumq; ita corde volutat.
Dido. En quid agam? rursusné procos irrisa priores
Experiar? Nomadumq; petam connubia supplex
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atq; vltima Teucrûm
Iussa sequar? quia ne auxilio iuuat antè leuatos?
Et benè apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibusq; superbis
Irrisam accipiet? nescis heu perdita, nec dum
Laomedonteæ sentis periuria gentis.
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouanteis?

An

An Tyrijs, omniq́ manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rursus agam pelago? & ventis dare vela iubebo?
Quin morere, vt merita es, ferroq́ auerte dolorem.
Tu lachrymis euicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atq́ obijcis hosti,
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?
Non seruata fides Cineri promissa Sichæo.

ACTVS QVINTVS

Scena prima.

ÆNeam in naui dormientem Mercurius ad fugam hortatur commonefaciens eum eorum quæ in animo conceperat Dido, Æneas verò euigilans fugæ consulit.

Mercurius. Æneas.

Nate Dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis
Demens? nec zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumq́ nefas in pectore versat,
Certa mori, varioq́ irarum fluctuat æstu.

Non

Non fugis hinc præceps, dum præcipitarè potestas?
Iam mare turbari trabibus, sæuasq́ videbis
Collucere faces, iam feruere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eia age rumpe moras, VARIVM & mutabile semper
Fœmina.
Æn. *Præcipites vigilate viri, & considite transtris:*
Soluite vela citi. Deus æthere mißus ab alto
Festinare fugam, tortosq́ incidere funes
Ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte Deorum
Quisquis es, imperioq́ iterum paremus ouantes.
Adsis ô placidusq́ iuues, & sidera cœlo
Dextra feras.

Scena secunda.

Dido è speculo prospiciens Æneam qui aufugerat diris imprecationibus execratur. & Barce coniugis Sichæi nutrice ad sororem Annam ablegata sibiipsi manus violentas infert.

Proh Iuppiter ibit?
Ibit hic & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient? totaq́ ex vrbe sequentur?
Diripientq́ rates alij naualibus? ite:
Ferte citi flammas: date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut vbi sum? quæ mentem insania mutat?
Infelix Dido, nunc te fata impia tangunt
Tum decuit, cúm sceptra dabas. en dextra fidesq́,

Quem

Quem secum patrios aiunt portare Penates:
Quem subyße humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum diuellere corpus, & vndis
Spargere? non socios, ipsum absumere ferro
Ascanium, patrysq́ epulandum apponere mensis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna: fuißet:
Quem metui moritura? faces in castra tulißem,
Impleßemq́ foros flammis: natumq́ patremq́
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedißem.
Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuq́ harum interpres curarum, & conscia Iuno,
Nocturnisq́ Hecate triuys vlulata per vrbes,
Et diræ vltrices & Dy morientis Elisæ,
Accipite hæc: meritumq́ malis auertite numen:
Et nostras audite preces. si tangere portus
Infandum caput, ac terras adnare neceße est,
Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret.
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorrris, complexu auulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatq́ indigna suorum
Funera: nec cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaq́ inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo
Tum vos ô Tyry, stirpem & genus omne futurum
Exercete odys: cineriq́ hæc mittite nostro

Munera: nullus amor populis nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex oßibus vltor,
Qui face Dardanios, ferroq́ sequare colonos,
Nunc, olim, quocunq́ dabunt se tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus vndas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsiq́ nepotes.
Annam, chara mihi nutrix hûc siste sororem:
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha:
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat:
Sic veniat. tuq́ ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Ioui Stygio, quæ ritè incæpta paraui,
Perficere est animus, finemq́ imponere curis,
Dardaniiq́ rogum capitis permittere flammæ.
Dulces exuuiæ, dum fata Deusq́ sinebant,
Accipite hanc animam, meq́ his exoluite curis.
Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem præclaram statui: mea mœnia vidi:
Vlta virum pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix, si littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigißent nostra carinæ.
Heu nimium felix, sed enim moriemur inultæ?
Sed moriamur sic sic iuuat ire sub vmbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omnia mortis.

Scena tertia.

ANna mortem Didonis luget, eius causam in se transferens.

Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræq; parabant?
Quid primùm deserta querar? comitemuè sororem
Spreuisti moriens? eadem me ad fata vocasses;
Idem ambas ferro dolor atq; eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosq; vocaui
Voce Deos, sic te vt posita crudelis abessem?
Extinxi te, meq; soror, populumq; patresq;
Sidonios, vrbemq; tuam, date vulnera lymphis,
Abluam, & extremus si quis super halitus errat
Ore legam.
Cho. *Illa graues oculos conata attollere, rursus*
Deficit; infixum stridet sub pectore vulnus,
Ter sese attollens, cubitoq; innixa leuauit:
Ter reuoluta toro est, oculisq; errantibus alto
Quæsiuit cœlo lucem, ingemuitq; reperta.

FINIS.

ARGVMENTVM
TRAGÆDIÆ TVRNI.

FAunius Hesperiæ rex arua Latinus & vrbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Filius huic fatô Diuum prolesq; virilis
Nulla fuit, primaq; oriens erepta iuuenta est.
Sola domum & tantas seruabat filia sedes
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totaq; petebant
Ausonia, petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, auis atauisq; potens, quem Regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amore.
Sed varijs portenta Deûm terroribus obstant.
Queîs rex sollicitus diuina oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosq; sub alta
Consulit Albunea, subitò vox reddita luco est:
Ne pete conubijs natam sociare Latinis
O mea progenies, thalamis ne crede paratis
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: quorumq; à stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua sol vtrumq; recurrens
Aspicit Oceanum, vertiq; regiq; videbunt.
Hæc responsa patris regem mouere Latinum Actus I.
Æneam vt peteret generum, regnisq; vocaret:

Sed Iuno hostiles meditatur pectore fraudes
Luctificam Alecto mittens, in prælia Turnum
Contra Dardanium rapidis quæ suscitet armis,
Quinetiam stimulans inuito rego Latinos
Ceruus vbi cecidit celeri tua, Iule, sagitta.
Act. II. Æneam hinc tristem dictis Lyberinus amicis
Mulcet, & hortatur cum rege vt fœdera iungat
Arcadiæ, & celsas eius petit ocius ædes.
Excipit Æneam comiter rex Arcas, & armis
Vindicet Hetruscos à rege infanda furente
Suadet, & Hetruriæ gemmantia sceptra capeßat:
Quinetiam vires belli, comitemq; ministrat
Pallantem. Confert pugnacia Mulciber arma.
Act. III. Atq; ea diuersa penitùs dum parte geruntur
Irim de cælo mittit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum, pugnæ ne negligat ansam
Absente Ænea; Troianos opprimat armis.
Hîc velluti pleno lupus insidiatus ouili
Turnus in Æneadas sæuit, multosq; feroci
Tollit Marte, tamen Rutulo sine sanguine paucos.
Nisus & Eurialus Troës sternuntur amici:
Volscens vltrici Rutulus simul occupat ense.
Act. IIII Dardanidum castra aspectans populosq; Latinos
Iupiter, extemplo verbis compellat amicis
Cœlicolas, firmo suadens cum fœdere pacem:
Sed Venus & Iuno rabida implacabilis ira

Rixantur dictis nec habet discordia finem:
Cur pater omnipotens neutrum se velle iuuare
Annuit, ancipiti sed eos committere sorti.
Intereà Rutulus sæuit dum Marte cruento;
Iuppiter & ortas studuit componere lites
Dardanium fandi doctißima Cymedocea
Admonet afflictos Troianos eruat armis:
Ocyor Æneas iaculo, trucem aduolat hostem
Committens diram multo cum sanguine stragem.
Heu nimium diram, cecidisti, Palla, parentis
Vnica spes, tremulæ solatia magna senectæ.
Turne quid exultas victor? tuus ille Deorum
Contemptor, iustis cecidit Mezentius armis
Æneæ, puerum qui mersit funere Lausum.
Te quoq; Turne manu rapidus misißet ad Orcum
Ni subitò campis fugißes ocior illis.
Vt duce Dardanio tantas videre Latini Act. V.
Cædes, certatim circumstant limina Regis
Dirum execrantes bellum, Turniq; hymenæos
Ipsum armis ipsumq; iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos sibi poscit honores.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu
Ecce super mœsti magna Diomedis ab vrbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum, nil dona nec aurum
Nec magnas valuiße preces, alia arma Latinis

Quærenda, aut pacem Troiano à rege petenaum.
Deficiens magno luctu rex ipſe Latinus
Centum oratores mittit qui dona ferentes
Cum duce Troiano ſanctiſſima fœdera iungat
Conſultans ſedet in medijs rex maximus æuo,
Et monet vt mentis quæ ſit ſententia dicant:
Tum Drances Rutulo infenſus non multa moratus
Surgit & in Turnum dictis infertur amaris:
Hortatur genero fatali cæde furenti
Egregiam iungat gnatam dignis hymenæis.
Iunxerit æternam ſibi Rex hoc fœdere pacem.
Talibus exarſit dictis violentia Turni
Nunc Drancem timidum, nunc ſeditione potentem
Arguit, obiecto defendens crimine nomen.
Illi hæc inter ſe dubijs de rebus agebant
Certantes, caſtra Æneas aciemq́ mouebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisq́ vrbem terroribus implet
Inſtructos acie Tyrrheno à flumine Teucros
Tyrrhenamq́ manum totis deſcendere campis.
Turnus ſeſe intrò ſumpturus ſæua recepit
Arma, ſed occurrit fatis impulſa Camilla
Se ſatis Æneæ facturam ſpondet, Aruntis
Sed cadit illa dolis multùm dilecta Dianæ:
Audijt vt Turnus ſuperatam Marte Camillam,
Vidit & audaces animos poſuiſſe Latinos,

Ardet

Ardet Dardanio solo concurrere solus,
Ardet; at expendens casus metuensq; Latinus
Ausu dißuadet iuuenem, dißuadet Amata,
Dißuadet tepido virgo Lauinia fletu:
Dißuadent multùm, Æneam certamine Turnus
Non tamen ille minus poscit; sed viribus impar
Sternitur, vt vitam laqueo finißet Amata.
Post tantos casus, post tanta pericula rerum
Troius Æneas regnum natamq; Latini
Consequitur, placida tutusq; in pace quiescit.

INTERLOCVTORES.

I. ÆNEAS.
Ascanius filius
Euander rex Arcadiæ confœderatus Æneæ.
Pallas filius
Tarchon Ethruscorum dux
Orodes. Ligur.
Arnus
Ilioneus orator Æneæ.
Alethes
Nisus
Eurialus. Caicus.
Iapyx medicus Æneæ
Iupiter
Vulcanus
Tyberinus
Venus
Cymodocea.
Berecynthia.

II. LATINVS
Venulus orator
Drances æmulus Turni.
Amata regina
Lauinia filia.

III. TVRNVS

Mezenzius rex Ethruſcorum
confœderatus.
Camilla bellatrix.
Volſcens magiſter equitum
Meßapus
Magus
Liger
Tollumnius
Iuno
Iris
Diana.
Opis.
Iuturna Dea, ſoror Turni.

ACTVS PRIMVS.

Scena prima.

LAtinus Troianos ad ſe venientes hoſpitio comiter excipit, & oratione Ilionei audita, Æneæ filiam Lauiniam in vxorem elocandam offert, Fauni oraculo admonitus.

Latinus. Ilioneus. Chorus.

Æn: 7. *Dicite Dardanidæ (neq; enim neſcimus & vrbem*
Et genus, auditiq; aduertitis æquora curſus)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cuius egenteis
Littus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Siue errore viæ ſeu tempeſtatibus acti,

(Quae

(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuq; sedetis:
Ne fugite hospitium, neue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
Sponte sua, veterisq; Dei se more tenentem.
Atq; equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus vt agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamq; Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena à sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.
Ilio. Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris,
Nec sidus regione viæ, littusq; fefellit:
Consilio hanc omnes, animisq; volentibus vrbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo: rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sæuis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos, quibus actus vterq;
Europæ atq; Asiæ fatis concurrerit orbis:
Audijt, & si quem tellus extrema refuso
Submonet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui. (Diluu

Diluuio ex illo tot vaſta per æquora vecti
Dijs ſedem exiguam patrijs, littusq́ rogamus
Innocuum, & cunctis vndamq́ auramq́ patentem:
Non erimus regno indecores: nec veſtra feretur
Fama leuis: tantiq́ aboleſcet gratia facti:
Nec Troiam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ iuro, dextramq́ potentem,
Siue fide, ſeu quis bello eſt expertus, & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne quòd vltrò
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petiere ſibi, & voluere adiungere gentes:
Sed nos fata Deum veſtras exquirere terras:
Imperijs egêre ſuis. hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: iuſſisq́ ingentibus vrget Apollo.
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi prætereà fortunæ parua prioris
Munera, relliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, cùm iura vocatis
More daret populis: ſceptrumq́ ſacerq́ tiaras,
Iliadumq́ labor veſtes.
Chor. *Talibus Ilionei dictis defixa Latinus*
Obtutu tenet ora: ſoloq́ immobilis hæret,
Intentos voluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec ſceptra mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamoq́ moratur:

Et

Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa à sede profectum
Portendit generum, paribusq́ in regna vocari
Auspicijs; hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum qui viribus occupet orbem.
Lat. *Dij nostra incœpta secundent,*
Auguriumq́ suum: dabitur Troiane quod optas:
Munera nec sperno: non vobis rege Latino
Diuitis vber agri, Troiæue opulentia deerit.
Ipse modò Æneas (nostri si tanta cupido est
Se iungi hospitio properat, sociusue vocari)
Adueniat: vultus neue exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.
Vos contrà regi mea nunc mandata referte:
Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostræ
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris.
Hoc Latio restare canunt: qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid veri mens augurat, opto.

Scena secunda.

IVno si nuptias Æneæ cum Lauinia non possit auertere, se remoraturam minatur: atq; in eam rem opera Alectus vtitur.

Iuno. *Chorus.*

Heu ſtirpem inuiſam, & fatis concurrere noſtris
Fata Phrygum, num Sigæis occumbere campis?
Num capti potuêre capi? num incenſa cremauit
Troia viros? medias acies, medioſq́ per ignes
Inuenêre viam, at, credo, mea numina tandem
Feſſa iacent, odijs haud exaturata quieui.
Quinetiam patrias excuſſos infeſta per vndas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere Ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœliq́ mariſq́.
Quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alueo
Securi pelagi atq́ mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: conceſſit in iras
Ipſe Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ
Quod ſcelus aut Lapithes tantum, aut Calydone merente?
Aſt ego magna Iouis coniunx, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod vſ-
Flectere ſi nequeo ſuperos Acherōta mouebo. (quam eſt.
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atq́ immota manet fato Lauinia coniunx,
At trahere, atq́ moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere Regum.
Hac gener atq́ ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo:

Et bellona manet te pronuba: nec face tantum
Cißeis prægnans igneis enixa iugales,
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter:
Funestæq; iterum recidiua in Pergama tedæ.
Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractaue cedat
Fama loco: neu connubijs ambire Latinum
Æneadæ poßint, Italosue obsidere fines.
Tu potes vnanimes armare in prælia fratres,
Atq; odijs versare domos: tu verbera tectis,
Funereasq; inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus:
Disjyce compositam pacem: sere crimina belli:
Arma velit, poscatq; simul rapiatq; iuuentus.
Cho. Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumq; obsedit limen Amatæ,
Quam super aduentu Teucrûm, Turniq; Hymenæis
Fœmineæ ardentem curæq; iræq; coquebant.
Huic Dea cæruleis vnum de crinibus anguem
Conjcit, inq; suum præcordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.

Scena tertia.

AMata regina ab Alecto impulsa Latinum maritum dehortatur ne Æneæ filiam in vxorem committat.

Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris
O genitor? nec te miseret natæq; tuiq;?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus alta petens, abducta virgine prædo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamq; Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idq; sedet, Fauniq; premunt te iussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram, quæ libera nostris
Dissidet, externam reor & sic dicere diuos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusq; patres, mediæq; Mycenæ.
Chor. His vbi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt penitusq; in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamq; pererrat:
Tum verò infelix ingentibus excita monstris,
Immensa sine more fuerit lymphata per vrbem.

Scena quarta.

Alecto in Calyben anum transformata Turnum Lauiniæ procum ad bellum extimulat. Deinde se ad Troianos conuertens, illos in prælium cum rusticis Latinis committit, occasione è ceruo ab Ascanio traiecto sumpta.

Turne tot incaßum fusos patiêre labores?
Et tua Dardanijs transcribi scepta colonis?
Rex tibi coniugium, & quæsitas sanguine dotes
Abnegat; externusq; in regnum quæritur hæres:
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas i sterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cùm nocte iaceres,
Ipsa palàm fari omnipotens Saturnia iußit.
Quare age & armari pubem, portisq; moueri
Lætus in arma para & Phrygios qui flumine pulchro
Consedêre duces, pictasq; exure carinas.
Cælestûm vix magna iubet Rex ipse Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Turn. *Claßes inuectas Tybridis vndam,*
Non, vt rete, meas effugit nuncius aureis;
Ne tantos mihi finge metus, nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, veriq; effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi Diuûm effigies, & templa tueri:
Bella viri, pacemq; gerant quîs bella gerenda.
Ale. *En ego victa situ, quàm veri effœta senectus*

Arma inter regum falsa formidine ludit;
(Respice ad hæc) adsum Dirarum ab sede sororum
Bella manu, lethumq; gero.
Chor. Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumanteis fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pauor: oßaq; & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro tectisq; requirit:
Sæuit amor ferri; & scelerata insania belli:
Ira super: magno veluti cum flama sonore
Virgea suggeritur costis vndantis aheni:
Exultantq; æstu latices: furit intus aquaï
Fumidus atq; altè spumis exuberat amnis,
Nec iam se capit vnda, volat vapor ater ad auras
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis iuuenum, & iubet arma parari.
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisq; venire Latinisq;.
Ch. Sec. Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ mouet, atq; iuuentæ:
Hunc ataui reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis,
Arte noua speculata locum, quo littore pulcher
Insidijs, cursuq; feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem cocytia virgo

Obijcit, & noto nares contingit odore,
Vt ceruum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloq́ animos accendit agrestes.

Scena quinta.

Alecto & Iuno successum fraudis sibi inuicem gratulantur: Et Latini magna clade à Troianis accepta vnà cum Turno in regem Latinum conspirant, & eo inuito Troianis bellum indicunt.

Alecto. Iuno. Chor.

En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera iungant;
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addant, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes:
Accendamq́ animos insani Martis amore,
Vndiq́ vt auxilio veniant: spargam arma per agros.
Iun. Terrorum & fraudis abundè est:
Stant belli causæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis nouus imbuit arma
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Ter super æthereas errare licentius auras
Haud pater ipse velit summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. *Cho.*

Cho. Taleis dederat Saturnia voces
Illa autem attollit ſtridenteis anguibus alas
Cocytiq́ petit ſedem, ſuper ardua linquens.
Eſt locus Italiæ in medio ſub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Anſancti valles: denſis hunc frondibus atrum
Vrget vtrinq́ latus nemoris: medioq́ fragoſis
Dat ſonitum ſaxis, & torto vortice torrens.
Hîc ſpecus horrendum & ſæui ſpiracula Ditis
Monſtrantur, ruptoq́ ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis condita Erinnys
Inuiſum numen, terras cœlumq́ leuabat.
Nec minus intereà extremam Saturnia bello
Imponit regina manum: ruit omnis in vrbem
Paſtorum ex acie numerus, cæſosq́ reportant
Almonem puerum, fædatiq́ ora Galeſi:
Implorantq́ Deos, obteſtanturq́ Latinum.
Turnus adeſt, medioq́ in crimine cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucrosq́ in regna vocari,
Stirpem admiſceri Phrygiam: ſe limine pelli.
Tum quorum attonite Baccho nemora auia matres
Inſultant Thyaſis (neq́ enim leue nomen Amatæ)
Vndiq́ collecti coëunt, Martemq́ fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omnia bellum,
Contra fata Deûm peruerſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini:

Ille velut pelagi rupes immota resistit:
Vt pelagi rupes magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circumlatrantibus vndis,
Mole tenet: scopuli nequicquam & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verùm vbi nulla datur cœcum exuperare potestas
Consilium & sæuæ nutu Iunonis eunt res:
Multa Deos, aurasque pater testatus inanes:
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas
O miseri: te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium: votisque Deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus
Funere fœlici spolior, nec plura locutus
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum: nunc maxima rerum
Roma colit: cum prima mouent in prælia Martem,
Siue Getis inferre manu lachrymabile bellum
Hircanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ & sæui formidine Martis.
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus:
Has vbi certa sedet patribus sententia pugnæ

Ipse Quirinali trabea, cinctuq; Gabino:
Insignis, referat stridentia limina consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes,
Aereaq; aßensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur tristeisq; recludere portas.
Abstinuit tactu pater, auersusq; refugit
Fœda ministeria, & cœcis se condidit vmbris.

Scena sexta.

ÆNeam coniuratione Latinorum cum Turno sollicitum Tyberinus solatur: & Euandrum Arcadiæ regem socium belli sibi quærat, hortatur.

Chorus. Tyberinus. Æneas.

Æne:8 *Talia per Latium: quæ Laomedontius heros*
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu,
Atq; animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc:
In partesq; rapit varias, perq; omnia versat:
Sicut aquæ tremulum labris vbi lumen ahenis
Sole repercußum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia peruolitat latè loca: iamq; sub auras
Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.
Tib. O sate gente Deûm, Trojana ex hostibus vrbem
Qui reuehis nobis, æternaq; Pergama seruas,
Expectate solo Laurenti, aruisq; Latinis:

Hic

Hìc tibi certa domus, certi, (ne absiste) Penates;
Neu belli terrêre minis timor omnis & iræ
Concesŝere Deûm.
Iamq; tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa iacebit
Alba solo recubans, Albi circum vbera nati.
Hìc locus vrbis erit, requies ea certa laborum;
Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis,
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat
Expedias victor, paucis, aduorte, docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegêre locum, & posuere in montibus vrbem,
Pallantis proaui de nomine Pallanteum;
Hìc bellum assiduè ducunt cum gente Latina;
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam:
Aduersum remis superes subuectus vt amnem.
Surge age nate Dea, primisq; cadentibus astris
Iunoni fer ritè preces: iramq; minasq;
Supplicibus supera votis; mihi victor honorem
Persolues: ego sum pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem
Cæruleus Tybris, cœlo gratissimus amnis;

Hîc mihi magna domus celsis caput vrbibus exit.
Æn. *Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus*
Tuq; ô Tybri tu ô genitor cum flumine sancto, (vnde est,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quò te cunq; lacus, miserantem incommoda nostra
Fonte tenent, quocunq; solo pulcerrimus exis,
Semper honore meo, semper colebrabere donis.
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum,
Adsis ô tandem, & propius tua numina firmes.

ACTVS SECVNDVS.

Scena prima.

PAllas Æneam comiter exceptum ad patrem Euandrum ducit, qui Æneam auxiliatrices copias aduersus Turnum petentem voti compotem facit.

Pallas. Æneas. Euander.

Iuuenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis,
Quî genus? vnde domo? pacemne huc fertis an arma?

ÆNEAS ramum oliuæ manu exhibens

Troiugenas ac tela vides inimica Latinis:
Quos illi bello profugos egêre superbo:

Euandrum

Euandrum petimus, ferte hæc & dicite lectos
Dardaniæ venisse Duces socia arma rogantes.
Pal. Egredere, ô quicunq; es (ait) coramq; parentem
Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes.
Æn. Optime Graiugenum, cui me fortuna precari
Et vitta comptos voluit prætendere ramos:
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor & Arcas
Quodq; à stirpe fores geminis conjunctus Atridis.
Sed mea me virtus & sancta oracula Diuûm,
Cognatiq; patres, tua terris dedita fama,
Coniunxere tibi & fatis egêre volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater vrbis & author,
Electra (vt Graij perhibent) Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui sustinet osbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Majam (auditis si quicquam credimus) Atlas
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab vno.
His fretus, non legatos, neq; prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me me ipse meumq;
Obijci caput & supplex ad limina veni.
Gens eadem quæ te crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,

Et mare quod suprà teneant, quodq; alluit infrà
Accipe, daq; fidem: sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi & rebus spectata iuuentus.
Euan. Vt te fortißime Teucrum
Accipio agnoscoq; libens: vt verba parentis,
Et vocem Anchisæ magni, vultumq; recordor:
Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiadèm Priamum Salamina petentem,
Protinùs Arcadiæ gelidos inuisere fines.
Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta:
Mirabarq; duces Teucros, mirabar & ipsum
Laömedontiadem: sed cunctis altior ibat
Anchises: mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum & dextræ coniungere dextram.
Acceßi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasq; sagittas
Discedens, chlamidemq; auro dedit intertextam,
Frænaq; bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis iuncta est mihi fœdere dextra:
Et lux cùm primùm terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusq; iuuabo.
Intereà sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate fauentes
Nobiscum; & jam nunc sociorum assuescite mensis.

Scena secunda.

Venus

VEnus Vulcanum compellans arma filio impetrat.

Venus. Vulcanus.

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasq́ inimicis ignibus arces:
Non ullum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis opisq́ tuæ: nec te charißime coniunx,
Incaßumq́ tuos volui exercere labores:
Quamuis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleuißem sæpè laborem.
Nunc Iouis imperijs Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio: & sanctum mihi numen,
Arma rogo genetrix nato. te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere coniunx.
Aspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis, in me, excidiumq́ meorum.
Vul. Quid causas petis ex alto? fiducia ceßit
Quò tibi diua mei? similis si cura fuißet,
Tum quoq́ fas nobis Teucros armare fuißet.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemq́ alios Priamum superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atq́ hæc tibi mens est,
Quicquid in arte mea poßum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidòue potest electro:
Quantum ignes animæq́ valent: absiste precando
Viribus indubitare tuis.

Scena

Scena tertia.

EVander Æneam ad bellum contra Mezentium Hetruriæ regem hortatur, filio Pallante illi iuncto.

Euander. Æneas. Chorus.

Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires; hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaq; regnis
Iungere castra paro; quam fors inopina salutem
Ostentat; fatis huc te poscentibus affers,
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Vrbis Agillinæ sedes: vbi Lydia quondam
Gens bello præclara, iugis insedit Hetruscis:
Hanc multos florentem annos, Rex deinde superbo
Imperio; & sæuis tenuit Mezentius armis:
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? Dij capiti ipsius, generiq; reseruent.
Mortua quinetiam iungebat corpora viuis
Componens manibusq; manus atq; oribus ora,
(Tormenti genus) & sanie taboq; fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.
At fessi tandem ciues, infanda furentem

Armati

Armati circumſiſtunt, ipſumq́ domumq́
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros,
Confugere & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furijs ſurrexit Hetruria iuſtis:
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te Ænea ductorem millibus addam.
Toto namq́ fremunt condenſæ littore puppes,
Signaq́ ferre jubent: retinet longæuus aruſpex
Fata canens: ô Mæoniæ delecta iuuentus,
Flos veterum, virtusq́ virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam ſubiungere gentem:
Externos optare duces, tum Hetruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Diuûm.
Ipſe oratores ad me, regniq́ coronam
Cum ſceptro miſit, mandatq́ inſignia Tarchon;
Succedam caſtris, Tyrrhenaq́ regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu, ſeclisq́ effœta ſenectus
Inuidet imperium, ſeræq́ ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni miſtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu cuius & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere ô Teucrûm atq́ Italum fortiſſime ductor,
Hunc tibi prætereà ſpes & ſolatia noſtri
Pallanta adiungam: ſub te tolerare magiſtro

Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcades huic equites. bis centum robora pubis
Lecta dabo, totidemq́ suo tibi nomine Pallas.
Cho. *Defixiq́ ora tenebant*
Æneas Anchisiades & fidus Achates:
Multaq́ dura suo tristi sub corde putabant:
Ni signum cœlo Cytherea dedißet aperto
Namq́ improuiso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repentè,
Tyrrhenusq́ tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt, iterum atq́ iterum fragor intonat ingens.
Arma inter nubem, cœli in regione serena
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alij: sed Trojus heros
Agnouit sonitum & diuæ promißa parentis.
Tum memorat.
Æn. *Ne verò hospes, ne quære profectò*
Quem casum portenta ferant, ego poscor olympo:
Hoc signum cecinit mißuram diua creatrix
Si bellum ingrueret, Vulcaniaq́ arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant?
Quas pœnas mihi Turne dabis? quam multa sub vndas
Scuta virûm, galeasq́ & fortia corpora volues
Tybri pater? poscant acies, & fœdera rumpant.

En.

En. O mihi præteritos referat ſi Iupiter annos,
Qualis eram cùm primam aciem Præneſte ſub ipſa
Straui, ſcutorumq́; incendi victor aceruos:
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi:
Naſcenti cui treïs animos Feronia matèr
(Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda:
Ter letho ſternendus erat: cui tum tamen omneis
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vſquam
Nate tuo: neq́; finitimas Mezentius vnquam
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus vrbem.
At vos ô ſuperi, & diuûm tu maxime rector
Iupiter, Arcadij quæſo miſereſcite Regis,
Et patrias audite preces: ſi numina veſtra
Incolumen Pallanta mihi, ſi fata reſeruant,
Si viſurus eum viuo, & venturus in vnum:
Vitam oro; patiar quemuis durare laborem:
Sin aliquem infandum caſum fortuna minaris:
Nunc nunc ô liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea ſola & ſera voluptas,
Complexu teneo: grauior me nuncius aures
Vulneret.
Ch. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.

 Scena

Scena quarta.

VEnus Æneæ arma à Vulcano fabricata commendat.

Venus. Chorus.

En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurenteis, nate, superbos
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Ch. Ille Deæ donis, & tanto lætus honore
Expleri nequit, atq; oculos per singula voluit:
Miraturq; interq; manus & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammasq; vomentem,
Fatiferumq; ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardescit radijs, longeq; refulget.
Tum leueis ocreas electro, auroq; recocto,
Hastamq; & clypei non enarrabile textum.

ACTVS TERTIVS.

TVrnus ab Iride Iunonis pedissequa admonitus Troianos absente Ænea adoritur victoriæ obtinendæ quâm fidentissimus Fiduciam eius non parum adauxit prodigium cœlitus visum & auditum.

Iris. Turnus. Caicus. Berecynthia. Chorus.

Æne:9. *Turne, quod optanti Diuûm promittere nemo*

Auderet

Auderet voluenda dies en attulit vltrò.
Æneas vrbe, & socijs & claße relicta,
Sceptra Palatini, sedemq; petiuit Euandri.
Nec satis, extremas Coriti penetrauit ad vrbes,
Lydorumq; manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus:
Rumpe moras omneis, & turbata arripe castra.
Æn. Iri decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde hæc tam clara repentè
Tempestas? video medium discedere cœlum,
Palantesq; polo stellas: sequar omnia tanta
Quisquis in arma vocas.
Ch. Iamq; omnis campis exercitus ibat apertis
Diues equûm, diues pictai vestis & auri.
Cai. Quis globus ô ciues caligine voluitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros
Hostis adest, eja.
Ch. Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas & mœnia complent
Namq; ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua intereà fortuna fuißet,
Ne struere auderent aciem, neu credere campo
Castra modò & tutos seruarent aggere muros.
Tur. Ecquis erit mecum, juuenes, qui primus in hostem?
Ch. Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili,
Cùm fremit ad caulas, ventos perpeßus & imbreis

Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper & improbus ira
Sævit in absentes collecta fatigat edendi
Ex longo rabies & siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignoscunt iræ, & duris dolor oßibus ardet:
Qua tentet ratione aditus, & quæ via clausos
Excutiat Teucros vallo, atq; effundat in æquor.
Ber. Ne trepidate meas Teucri defendere naues:
Neue armate manus: maria ante exurere Turno,
Quàm sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
Ite Deæ pelagi, genetrix iubet. Ch. & sua quæq;
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis:
Delphinumq; modo demersis æquora rostris
Ima petunt. hinc virginea (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoq; feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Meßapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans: reuocatq; pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceßit fiducia Turno:
Vltrò animos tollit dictis atq; increpat vltrò:
Tur. Trojanos hæc monstra petunt: his Iupiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria inuia Teucris:
Nec spes vlla fugæ: rerum pars altera adempta est.

Terra

Terra autem in manibus nostris: tot millia gentis
Arma ferunt Italæ: nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant responsa Deorum:
Sat fatis Veneriq́; datum est, tetigêre quod arua
Fertilis Ausoniæ Troes: sunt & mea contrà
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta: nec solos tangit Atridas
Iste dolor, soliśq́; licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est, peccare fuisset
Ante satis, penitus modò non genus omne perosos
Fœmineum; quibus hæc medij fiducia valli,
Fossarumq́; moræ, lethi discrimina parua
Dant animos, an non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes?
Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat? & mecum inuadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros, addant se protinus omnes
Hetrusci socios: tenebras & inertia furta
Palladij, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cœco condemur in aluo:
Luce palàm certum est igni circundare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelasga
Esse putent: decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeò, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti benè gestis corpora rebus

Procurate

Procurate viri, & pugnam ſperate parati.
Ch. Purpurei criſtis iuuenes, auroq; coruſci
Diſcurrunt, variantq; vices: fuſiq; per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.

Scena ſecunda.

Niſus & Eurialus amici integerrimi in cladem Rutulorum conſpirantes elogio Alethis. & propoſitis Aſcanij præmijs amplius incenduntur. Abiturus verò Eurialus matrem Aſcanio commendat.

Niſus. Eurialus. Alethes. Aſcanius.

Niſ. Dijné hunc ardorem mentibus addunt
Euriale? an ſua cuiq; Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid iamdudum inuadere magnum
Mens agitat mihi, nec placita contenta quiete eſt.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum?
Lumina rara micant, ſomno vinoq; ſoluti
Procubuêre: ſilent latè loca. percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Ænean acciri omnes, populusq; patresq;
Expoſcunt, mittiq; viros qui certa reportent,
Si tibi, quæ poſco, promittunt (nam mihi facti
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo

Poße

Poße viam ad muros & mœnia Pallantea

Eu. Méne igitur socium summis adiungere rebus?
Nise fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita, me genitor bellis aßuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter, Trojæq; labores
Sublatum erudijt: nec tecum talia geßi,
Magnanimum Æneam & fata extrema secutus,
Est hic, est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita benè credat emi, quò tendis, honorem.

Ni. Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non ita me referat tibi magnus ovantem
Iupiter, aut quicunq; oculis hæc aspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casusúe Deusúe,
Te supereße velim: tua vita dignior ætas.
Si qui me raptum pugna, precióue redemptum
Mandet humo solida: aut si qua id fortuna vetabit.
Absenti ferat inferias, decoretq; sepulchro:
Neu matri miseræ tanti sim causa doloris:
Quæ te sola, puer, multis è matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.

Eu. Causas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus

Ni. Audite ô mentibus æquis
Æneadæ: neúe hæc nostris spectentur ab annis,

Quæ ferimus: Rutuli somno vinoq; sepulti
Conticuêre: locum insidijs conspeximus ipsi.
Qui patet in biuio portæ, quæ proxima Ponto.
Interrupti ignes: aterq; ad sidera fumus
Erigitur. si fortuna permittitis vti,
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
Mox hîc cum spolijs, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis: nec vos via fallit euntes:
Vidimus obscuris primam sub vallibus vrbem
Venatu aßiduo, & totum cognouimus amnem.
Al. *Dij patrij, quorum semper sub nomine Troja est,*
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm taleis animos iuuenum, & tam certa tulistis
Pectora.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus ausis
Præmia poße rear solui? pulcherrima primùm
Dij moresq; dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atq; integer æui
Ascanius, meriti tanti non immemor vnquam.
As. *Imo ego vos, cui sola salus genitore reducto,*
per magnos, Nise, Penates,
Assaricq; larem, & canæ penetralia vestæ,
Obtestor (quæcunq; mihi fortuna, fidesq; est,
In vestris pono gremijs) reuocate parentem:
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto:
Bina dabo argento perfecta atq; aspera signis

Pocula

Pocula, deuicta genitor quæ cepit Arisba
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, sceptrisq; potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidistis quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum clypeum, cristasq; rubenteis
Excipiam sorti: jam nunc tua præmia Nise.
Præterea bis sex genitor lectißima matrum
Corpora, captiuosq; dabit, suaq; omnibus arma:
Insuper id campi, quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spacijs propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omneis.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram; tibi maxima rerum
Verborumq; fides.
Eur. Me nulla dies tam fortibus ausis
Dißimilem arguerit tantùm: fortuna secunda
Aut aduersa cadat: sed te super omnia dona.
Vnum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Itala tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ:
Hanc ego nunc ignaram huius quodcunq; pericli est,
Inq; salutatam linquo (nox & tua testis
Dextera) quod nequeam lachrymas perferre parentis,

At tu oro, solare inopem, & succurre relictæ,
Hanc sine me spem ferre tui; audentior ibo
In casus omneis.
Asc. *Spondeo digna tuis ingentibus omnia cæptis.*
Namq́ erit ista mihi genetrix: nomenq́ Creusæ;
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parua manet, casus factum quicunq́ sequetur.
Per caput hoc iuro, per quod pater antè solebat:
Quæ tibì polliceor reduci, rebusq́ secundis,
Hæc eadem matriq́ tuæ, generiq́ manebunt.

Scena tertia.

RVtulos somno vinoq́ sepultos inuadunt Nisus & Eurialus & stratagema committunt. Verùm Eurialus galeâ Massapi à se interfecti indutâ, sibi & socio periculum creat: In fugam enim conuersus, à Niso in sylua aberrat, & comprehenditur à Volscente, quem, vbi Nisus emisso iaculo eripere conaretur, duos Rutulorum traijcit, ob quod factum extremè periclitante Eurialo ad hostes redit Nisus, se solum factæ cædis autorem confirmans. Sed Eurialo interfecto Nisus & Volscens alternis armis concidêre.

Chorus. *Nisus.* *Eurialus.* *Volscens.*

Egreßi superant foßas; noctisq́ per vmbram
Castra inimica petunt; multis tamen antè futuri
Exitio, paßim vino somnoq́ per herbam
Corpora fusa vident, arrectos littore currus

Inter lora rotasq; viros, simul arma iacere,
Vina simul.
Nis. Euriale audendum dextra: nunc ipsa vocat res:
Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo poscit, custodi & consule longè:
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Ch. Sic memorat: vocemq; premit: simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur; qui fortè tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Treis iuxta famulos temerè inter tela iacenteis,
Armigerumq; Remi premit, aurigamq; sub ipsis
Nactus equis, ferroq; secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumq; relinquit
Sanguine singultantem atro tepefacta cruore
Terra, toriq; madent, nec non Lamyrumq; Lannumq;
Et juuenem Serranum; illa quæ plurima nocte
Luserat insignis facie: multoq; iacebat
Membra Deo victus: felix si protinus illum
Æquasset nocti ludum, ni lucemq; tulisset.
Vol. State viri: quæ causa viæ? quiue estis in armis?
Quóue tenetis iter?
Nis. Euriale infelix qua te regione reliqui?
Quaúe sequar?
Ch. rursus perplexum inter omne reuoluens

Fallacis ſyluæ, ſimul & veſtigia retrò
Obſeruata legit: dumisq ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat? & pulchram properet per vulnera mortem?
Niſ. *Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,*
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos:
Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſa meis venatibus auxi,
Suſpendiue tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Ch. *Sæuit atrox Volſcens, nec teli conſpicit vſquam*
Autorem, nec quò ſe ardens immittere poſcit.
Vol. *Tu tamen intereà calido mihi ſanguine pœnas*
Perſolues amborum.
Niſ. *Me, me: adſum qui feci: in me conuertite ferrum*
O Rutuli: mea fraus omnis: nihil iſte nec auſus
Nec potuit: cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor:
Ch. *Tantum infelicem nimium dilexit amicum.*

Volſcens interempto Eurialo à Niſo proſternitur. Niſus etiam lethali vulnere accepto ſeſe exanimum Eurialum amplexurum abijcit.

Ch. *Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poßunt,*
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ capitoli immobile ſaxum

Accolet

Accolet, imperiumq́ pater Romanus habebit.

Scena quarta.

RVtulis de Niso & Eurialo triumphum agentibus, Eurialum mater miserrimè luget.

Hunc ego te Euryale aspicio? tuné illa senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibusq́ iaces: nec te tua funera mater
Produxi: pressiue oculos: aut vulnera laui,
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesq́
Vrgebam, & tela curas solabar aniles.
Quò sequar? aut quæ nunc artus, auulsaq́ membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? quæ sunt terraq́ mariq́ secuta?
Figite me, si qua es pietas, in me omnia tela
Conijcite, ô Rutuli, me primam absumite ferro:
Aut tu magne pater Diuûm miserere, tuoq́
Inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Ch. Hoc fletu concussi animi, mœstusq́ per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.

Actus

ACTVS QVARTVS.

Scena prima.

IVpiter coacto Deorum concilio ſuadet reconciliationem: ſed Venere & Iunone acerrimè altercantibus animum mutat, ſe neutri pugnantium parti fautorem fore iuuans.

Iupiter. Venus. Iuno.

Æne:10 *Cœlicolæ magni, quænam ſententia vobis*
Verſa retrò? tantumq́ animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum diſcordia? quis motus, aut hos,
Aut hos arma ſequi, ferrumq́ laceßere ſuaſit?
Adueniet iuſtum pugnæ (ne accerſite) tempus,
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atq́ Alpeis immittit apertas:
Tum certare odijs, tum res rapuiße licebit.
Nunc ſinite, & placidum læti componite fœdus.
Ve. O pater, ô hominum Diuûmq́ æterna poteſtas,
(Namq́ aliud quid ſit, quod iam implorare queamus)
Cernis vt inſultent Rutuli, Turnusq́ feratur
Per medios inſignis equis, tumidusq́ ſecundo
Marte ruat; non clauſa tegunt iam mœnia Teucros,
Quin intra portas, atq́ ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum & inundant ſanguine foßæ.

Æneas

Æneas ignarus abest. nunquámne leuari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiæ, nec non exercitus alter:
Atq; iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem credo mea vulnera restant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua atq; inuito numine Troës
Italiam petiere, luant peccata, neq; illos
Iuueris auxilio; sin tot responsa secuti,
Quæ superi manesq; dabant, cur nunc tua quisquam
Flectere iussa potest, aut cur noua condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventosq; furenteis
Ætolia excitos, aut actam nubibus irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) mouet: & superis immissa repentè
Alecto, medias Italum bacchata per vrbes.
Nil super imperio moueor. sperauimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.
Si nulla est regio, Teucris quam dat tua coniunx
Dura. per euersæ genitor fumantia Trojæ
Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
Incolumen Ascanium, liceat superesse nepotem:
Æneas sanè ignotis iactetur in vndis:
Et quamcunq; viam dederit fortuna sequatur:
Hunc tegere: & diræ valeam subducere pugnæ.

Est Amathus, est celsa mihi Paphos atq; Cythera,
Idaliæq; domus: positis inglorius armis
Exigat hîc æuum: magna ditione iubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil vrbibus inde
Obstabit Tyrijs, quid pestem euadere belli
Iuuit? & Argolicos medium fugisse per ignes?
Totq; maris, vastæq; exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidiuaq; Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atq; solum; quo Troia fuit? Xanthum & Simoënta
Redde oro miseris: iterumq; reuoluere casus
Da pater Iliacos Teucris.
Iun. Quid me alta silentia cogis
Rumpere? & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quisquam Diuûmq; subegit
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petijt fatis authoribus: esto,
Cassandræ impulsus furijs, num linquere castra
Hortati sumus? aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenámue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? vbi hîc Iuno, demissáue nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus auus, cui Diua Venilia mater.

Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iuga premere atq; auertere prædas?
Quid soceros legere? & gremijs abducere pactus,
Pacem orare manu? præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Graiûm,
Pro viro nebulam & ventos obtendere inaneis;
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra iuuisse nefandum est.
Æneas ignarus abest, ignarus & absit.
Est Paphos Idaliumq; tibi: sunt alta Cythera:
Quid grauidam bellis vrbem, & corda aspera tentas?
Nósne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit? quæ causa fuit consurgere in arma?
Europamq; Asiamq; & fœdera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi? fouiq; cupidine bella.
Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis assurgis & irrita iurgia iactas.
Iup. Quandoquidem Ausonios coniungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem;
Quæcunq; est fortuna hodie, quam quisq; secat spem,
Tros Rutulusúe fuat, nullo discrimine habebo;
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur;
Siue errore malo Trojæ, monitisq; sinistris.
Nec Rutulos soluo: sua cuiq; exorsa laborem

Fortunamq́ ferent, rex Iupiter omnibus idem:
Fata viam inuenient.

Scena secunda.

CYmodocea Nympha Æneam nauigantem eorum quæ inter Troianos & Rutulos ipso absente gerantur, commonefacit, Et vt se qui Troianis opem ferat ocyus maturet, hortatur.

Cymodocea. Æneas. Chorus:

Cym. Vigilasné Deûm gens
Ænea? vigila & velis immitte rudenteis:
Nos sumus Ideæ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, classis tua, perfidus vt nos
Præipites ferro Rutulus, flammaq́ premebat.
Rupimus inuitæ tua vincula, teq́ per æquor
Quærimus: hanc genetrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse Deas, æuumq́ agitare sub vndis.
At puer Ascanius muro fossiq́ tenetur
Tela inter media, atq́ horrentes Marte Latinos.
Iam loca iussa tenet, forti permistus Hetrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Me castris iungant, certa est sententia Turno:
Surge age & aurora socios venientem vocari
Primus in arma iube: & clypeum cape, quem dedit ipse
Inuictum ignipotens, atq́ oras ambijt auro.

Crastina

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingenteis Rutulæ spectabis cædis aceruos.
Æn. Alma parens Idæa Deûm cui Dindyma cordi,
Turrigeræq; vrbes, bijugiq; ad frena leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu ritè propinques
Augurium: Phrygibusq; adsis pede diua secundo.
Cho. Clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem, clamorem ad sydera tollunt
Dardanidæ è muris: SPES addita suscitat iras,
Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atq; æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntq; Notos clamore secundo.

Scena Tertia.

ÆNeam, vbi Troiani venientem agnouerunt, obfirmato animo se fortius Rutulis opposuerunt, Sed Turnus eius classem littore depellere conatus est, incitatis in eum Rutulis. Æneas in primo congressu feliciter pugnat, verùm post ancipitem belli fortunam Pallas à Turno miserè trucidatur.

Turnus. Tarchon. Pallas. Iupiter. Chorus.

Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse viri, nunc coniugis esto
Quisq; suæ, tectiq; memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudes: vltrò occurramus ad vndam.
Dum trepidi, egreßisq; labant vestigia prima.

Audentes fortunà juuat.
Tarch. *Nunc ô lecta manus validis incumbite remis:*
Tollite, ferte rates: inimicam findite rostris
Hanc terram: summum sibi premat ipsa carina,
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel.

Commisso inter Troianos & Rutulos stratagemate clamat chorus.

Nunc hi nunc illi. certatur limine in ipso
Ausoniæ; magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis.
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit.
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contrà:
Haud aliter Troianæ acies, aciesq; Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusq; viro vir.
Pal. *Quò fugitis socij? qer vos & fortia facta*
Per ducis Euandri nomen, deuictaq; bella,
Spemq; meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis
Fidite ne pedibus: ferro rumpenda per hostes
Est via: quà globus ille virûm densissimus vrget,
Hàc vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali vrgemur ab hoste
Mortales totidem nobis animæq; manusq;.
Ecce maris magno claudit nos obice Pontus:
Deest iam terra fugæ, pelago: Trojámne petemus?

Stratagemate à Pallante commisso acclamat Chorus.

Ac velut optato ventis æstate cooriis,
Dispersa immittit siluis incendia pastor:
Correptis subitò medijs, extenditur vnà
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ouanteis:
Non aliter sociûm virtus coit omnis in vnum,
Teq; iuuat Palla, sed bellis acer Haselus
Tendit in aduersos, seq; in sua colligit arma.

TVRNVS Pallanti cum Lauso dimicanti gloriabundus minatur.

Solus ego in Pallanta feror: soli mihi Pallas
Debetur: cupere ipse parens spectator adesset.
Aut spolijs ego jam raptis letabor opimis:
Aut letho insigni: sorti pater æquus vtriq; est.
Cho. Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Pal. Per patris hospitium, & mensas quas aduena adisti,
Te precor Alcide, cæptis ingentibus adsis,
Cernat seminici sibi me rapere arma cruenta:
Victoremq; ferant morientia lumina Turni.
Iup. Stat sua cuiq; dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidere Deûm, quin occidit vna
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasq; dati peruenit ad æui.
Tur. Aspice num mage sit nostrum penitrabile telum.
Arcades, hæc, inquam, memores mea dicta referte

Euandro: qualem meruit Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est
Largior: haud illi stabunt Æneia paruo
Hospitia.
Cho. Quo nunc Turnus ouat spolio gaudetq; potitus.
Nescia mens hominum fati, sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cùm optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cùm spolia ista diemq;
Oderit.
O dolor, atq; decus magnum rediture parenti;
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cùm tamen ingenteis Rutulorum linquis aceruos.

Scena quarta.

ÆNeas, Pallanti perempto inferijs exhibitis, magnam stragem, Anxure, Tarquito, Lucago & Ligaro occisis committit.

Chorus. Magus. Æneas. Liger.

Cho. Proxima quæq; metit gladio: latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
Cæde noua quærens; Pallas, Euander in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas aduena primus
Tunc adijt, dextræq; datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens

Viuentes

Viuentes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captiuoq; rogi perfundat sanguine flammas.

Magus immolandus in genua procidens supplex precatur.

Per patrios manes & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serues natoq; patriq;.
Est domus alta, iacent penitus defossa talenta
Cælati argenti; sunt auri pondera facti,
Infectiq; mihi, non hîc victoria Teucrûm
Vertitur, haud anima una dabit discrimina tanta.
Æn. Argenti atq; auri memoras quæ multa talenta
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes hoc sentit Iulus.

Ænea Anxurem comprehendente clamat Chorus.

Dixerat ille aliquid magnum: vimq; affore verbo
Crediderat: cœloq; animum fortaße ferebat:
Caniciemq; sibi & longos promiserat annos.

Tarquitus obuiam fit Æneæ & sternitur amaro sarcasmo.

Istbic nunc metuende jace: non te optima mater
Condet humi, patrioue onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquêre feris: aut gurgite mersum
Vnda feret: piscesq; impasti vulnera lambent.
Lig. Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis,

Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & æui
His dabitur terris.

Æneas ad Lucagum pedes traiectum.

Lucage, nulla tuos currus fuga segnis eqnorum
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hostibus vmbræ:
Ipse rotis saliens iuga deseris.
Lig. *Per te, per qui te talem genuêre parentes*
Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Æn. *Haud talia dudum*
Dicta dabas: morere, & fratrem ne desere frater.
Cho. *Talia per campos edebat funera ductor*
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens,

Scena quinta.

IVpiter Æneæ virtutem commendat, ne suspicetur Iuno eum à Venere adiutum: & Iunonem pro Turno intercedentem admonet vt Turnum bello eripiat.

Iupiter. Iuno.

O germana mihi, atq; eadem gratißima coniunx,
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes: non viuida bello
Dextra viris, animusq; ferox, patiensq; pericli.

Iu. *Quid ô pulcerrime coniunx*
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi quæ quondam fuerat, quamq; eſſe decebat,
Vis in amore foret: non hæc mihi namq; negaret
Omnipotens, quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumen ſeruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisq; pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtra deducit origine nomen:
Pilumnusq; illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multisq; onerauit limina donis.
Iup. *Si mora præſentis lethi, tempusq; caduco*
Oratur iuueni, meq; hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum, atq; inſtantibus eripe fatis:
Hactenus indulſiſſe vocat; ſin altior iſtis
Sub precibus venia vlla latet, totumq; moueri
Mutariue putas bellum, ſpes paſcis inaneis.
Iun. *Quid ſi, quod voce grauaris,*
Mente dares? atq; hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod vt ô potius formidine falſa
Ludar; & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.

Scena ſexta.

IVno Turno opitulatura immenſo telorum grandine Æneam obruit: quare Turnus eum fugere ratus ex-

ultat, ſed cognito eum adeſſe timet, & pugnæ à Iunone ſubducitur. Illi Mezētius ſuccedit & ab Ænea vulneratus filij Lauſi auxilio cum vita euadit: ſed Lauſus Æneam ſuſtinens ſuperatur.

Turnus. Chorus. Orodes. Mezentius.

Quo fugis Ænea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæſita per vndas.
Cho. Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obuia multa virûm demittit corpora morti.
Tur. Omnipotens genitor, tanto me crimine dignum
Duxiſti? & taleis voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? vnde abij? quæ me fuga? quæue reducet?
Laurenteisné iterum muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaq; arma ſecuti?
Quosq; (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq; cadentem
Accipio. quid agam? aut quæ jam ſatis ima debiſcat
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite venti:
In rupes, in ſaxa (volans vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſæuisq; vadis immittite Syrtis:
Quò neq; conſcia fama ſequatur.
Cho. animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas adigat enſem:
Fluctibus an jaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrûmq; iterum ſe reddat in arma.

Orodes

Orodes à Mezentio ſubſtratus.

non me quicunq́ es inulto
Victor, nec longùm lætabere, te quaq́ fata
Proſpectant patria: atq́ eadem mox arua tenebis
Mez. *Nunc morere: aſt de me Diuûm pater atq́ hominis*
Viderit. *(num rex*
Cho. *Iam grauis æquabat luctus & mutua Mauors*
Funera: cædebant pariter, pariterq́ ruebant
Victores, victiq́: neq́ his fuga nota, nec illis.
Mez. *Dextra mihi Deus, & telum quod miſsile libro,*
Nunc adſint: voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpolijs, ipſum te, Lauſe, trophæum
Æneæ.

Æneas ad Lauſum.

Quò moriture ruis? majoraq́ viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Et poſtea
Quid tibi nunc miſerande puer pro laudibus iſtis?
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus letatus habe tua: teq́ parentum
Manibus & cineri (ſi qua eſt ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem;
Æneæ magni dextra cadis.

Scena ſeptima.

MEzentius filium Lauſum luget & eius mortem in Æneam vlturus ſuperatur: Moriturus verò Æneæ pro ſepultura ſupplicat.

Mezentius. Æneas.

Tantáne me tenuit viuendi, nate, voluptas
Vt pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quem genui? tuáne hæc genitor per vulnera seruor,
Morte tua viuens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix: nunc altè vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
Pulsus ob inuidiam solio, sceptrisq́ paternis.
Debueram patriæ pœnas, odijsq́ meorum
Omneis per morteis animum sontem ipse dedisse.
Nunc viuo, neq́ adhuc homines lucemq́ relinquo:
Sed linquam. Et postea
Phœbe diu (RES si qua diu mortalibus vlla est)
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes, Lausiq́ dolorum
Vltor eris mecum: aut aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. neq́ enim, fortissime, credo,
Iussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Æn. Sic pater ille Deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Mez. Quid me erepto, seuissime, nato
Terres? hæc via sola fuit qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec Diuûm parcimus vlli.
Desine: jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius.
Æn. Vbi nunc Mezentius acer? & illa
Effera

Effera vis animi?

Mez. *Hostis amare quid increpitas? mortemq; minaris?*
Nullum in cæde nefas, nec sic ad prælia veni:
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Vnum hoc per (si qua est victis venia hostibus) oro:
Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc oro defende furorem:
Et me consortem nati concede sepulchro.

Scena octaua.

ÆNeam mortem Pallantis lugentem oratores Latini ramis oleæ velati adeunt, mortuis Latinis sepulturam rogantes.

Æneas. Drances.

Æne: II.

Téne, inquam, miserande puer, cùm læta veniret
Inuidit fortuna mihi? ne regna videres
Nostra? neq; ad sedes victor veherêre paternas?
Non hæc Euandro de te promißa parenti
Discedens dederam: cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensq; moneret
Acreis eße viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multùm captus inani,
Fors & vota facit, cumulatq; altaria donis.
Nos iuuenem exanimum, & nil jam cælestibus vllis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.

Infelix

Infelix nati funus crudele videbis:
Hi nostri reditus, expectatiq́ triumphi,
Hæc mea magna fides, at non Euandre pudendis
Vulneribus pulsum aspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præsidium Ausoniæ & quantum tu perdis Iule.

Et postea vbi Pallas ad patrem deportaretur.

Non alias hinc ad lachrimas, eadem horrida belli
Fata vocant: salue æternum mihi maxime Palla
Æternumq́ vale.
Dr. Corpora per campos, ô rex, quæ fusa videmus
Permittas tumulo petimus succedere terræ,
Nullum cum victis certamen & æthere caßis:
Hospitibus potius parcas, socerisq́ vocatis.
Æn. Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem ne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & viuis concedere vellem:
Nec veni, nisi fata locum sedemq́ dedißent:
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia & Turni potius se credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparet, his decuit mecum concurrere telis.
Vixet cui vitam Deus, aut sua dextra dedisset.

Nunc

Nunc ite, & miseris supponite ciuibus ignem.

Dr. *O fama ingens, ingentior armis*
Vir Trojane, quibus cælo te laudibus æquem?
Iusticiæné prius mirer, belliúe laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad vrbem,
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaq́ subuectare humeris Trojana iuuabit.

Scena nona.

EVander filium Pallantem luget.

Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
Cautius vt sæuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuenis miseræ, belliq; propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota precesq; meæ: tuiq́, ô sanctissima coniunx,
Felix morte tua, neq́ in hunc seruata dolorem.
Contrà ego viuendo vici mea fata, superstes
Restarem vt genitor, Troûm socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atq; hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas

Iunximus hoſpitio dextras: ſors ita ſenectæ
Debita erat noſtræ, quod ſi immatura manebat
Mors natum, cæſis Volſcorum millibus antè
Ducentem in Latium Teucros cecidiſſe iuuabit.
Quin ego non alia digner te funere Palla,
Quàm pius Æneas, & quàm magni Phryges & quàm
Tyrrheniq; duces, Tyrrhenum exercitus omnis:
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoq; nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eßet par ætas, & idem ſi robur ab annis,
Turne, ſed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quòd vitam moror inuiſam, Pallante perempto,
Dextera cauſa tua eſt, Turnum gnatoq; patriq;
Quam debere vides; meritis vacat hic tibi ſolus,
Fortunæq; locus. non vitæ gaudia quæro:
Nec fas, ſed gnato manes perferre ſub imos.

Actus

ACTVS. QVINTVS.

Scena prima.

LAtinis dirum Æneæ bellum execrantibus legati initio belli ad Diomedem ſuppetias contra Æneam petitum miſſi redeunt, reſponſum Diomedis in conſilio ſubditorum narrantes ipſo rego Latino & Turno audientibus. Verùm Drances æmulus Turni regem Latinum ſuis rebus ad narrationem Venuli deſperantem hortatur, vt pacem cum Ænea ineat Lauinia filia in vxorem ei elocata, & ſimul in Turnum amarè inuehitur. Turno verò Drancem recriminantem, Æneam cum copijs adeſſe nunciatur. Turnus metu perculſus ſe intrò recipit arma ſumpturus, ſed Camilla ſe quæ Æneæ occurat & ſatisfaciat vltrò offert.

Chorus. Venulus. Latinus. Drances. Turnus. Nuncius. Lauinia & Amata. Camilla.

Cho. *Iam verò in tectis prædiuitis vrbe Latini*
Præcipuus fragor, & longè pars maxema luctus.
Hîc matres miſeræq; murus, hîc chara ſororum
Pectora mœrentum, pueriq; parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turniq; hymenæos:
Ipſum armis, ipſumq; iubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos ſibi poſcat honores.
Ingrauat hæc ſæuus Drances: ſolumq; vocari

Testatur solum posci in certamine Turnum.
Ve. Optime rex, mœsti magna Diomedis ab vrbe
Hæc responsa tibi ferimus: nil omnibus actum
Tantorum impensis operum, nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano à rege petendum.
Cho. Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus
Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumuliq; ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosq; suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenêre, fluuntq; ad regia plenis
Tecta vijs, sedet in medijs & maximus æuo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus,
Atq; hîc legatos Ætola ex vrbe remissos,
Quæ referant fari iubet & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit.
Ve. Vidimus ô ciues Diomedem, Argiuaq; castra,
Atq; iter emensi casus superauimus omneis,
Contigimusq; manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi
Munera præferimus, nomen patriamq; docemus:
Qui bellum intulerint, quæ causa atraxerit Arpos.

Auditis

Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes Saturnia regna,
Antiqui Ausonij, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat? suadetq; ignota lacessere bella?
Quicunq; Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis
Quos Simois premit illa viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus: scit triste Mineruæ
Sidus, & Euboicæ cautes, vltorq; Caphareus.
Militia ex illa diuersum ad littus adacti,
Atrides Protêi Menelaus adusq; columnas
Exultat, Ætneos vidit Cyclopas Vlysses.
Regna Neoptolemi referam? versosq; Penates
Idomenei? Libycóue habitantes litture Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achiuûm
Coniugis infandæ prima inter limina dextra
Oppetijt, deuicta Asia subsedit adulter:
Inuidisse Deos, patrijs vt redditus oris,
Coniugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socij amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibusq; vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia) & scopulos lachrimosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœlestia corpora demens

Appetij & Veneris violaui vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
Pergama: nec veterum memini, lætórue malorum.
Munera, quæ patrijs ad me portastis ab oris,
Vertite ad Æneam: stetimus tela aspera contra,
Contulimusq; manus: experto credite quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo prætereà tales Idæa tulisset
Terra viros: vltrò Inachias venisset ad vrbes
Dardanus. & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud dure cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæq; manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.
Ambo animis ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
Quà datur: ast armis concerrant arma, cauete:
Et responsa simul quæ sunt, Rex optime, regis
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
La. Antè equidem summa de re statuisse Latini
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidit hostis.
Bellum importunum, ciues, cum gente Deorum
Inuictisq; viris gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam aceitis Ætolûm habuistis in armis,

Ponite:

Ponite: spes sibi quisq; sed hæc quàm angusta videtis:
Cætera qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos interq; manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso, potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibite) docebo.
Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super vsq; Sicanos:
Aurunci Rutuliq; serunt, & vomere duros
Exercent colles, atq; horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosq; in regna vocemus.
Considant si tantus amor & mœnia condant.
Sin alios fines, aleamq; capessere gentem
Est animus, possuntq; solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore naueis.
Sin plures complere valent: iacit omnis ad vndam
Materies: ipsi numerumq; modumq; carinis
Præcipiant: nos æra, manus, naualia demus.
Prætereà qui dicta ferant & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisq; manu prætendere ramos,
Munera portantes, eborisq; auriq; talenta
Et sellam regni, trabeamq; insignia nostri.

Consulite

Consulite in medium, & rebus succurrite feßis.
Dr. Rem nulli obscuram nostræ nec vocis egentem
Consulis, ô bone rex, cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mußant.
Det libertatem fandi, flatusq; remittat
Cuius ob auspicium infaustum, moresq; sinistros,
(Dicam equidem licet arma mihi mortemq; minetur)
Lumina tot cecidiße Ducum, totamq; videmus
Consediße vrbem luctu, dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis istis quàm plurima mitti
Dardanidis, duciq; iubes, vnum optime regum
Adijcias, nec te vllius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero, dignisq; hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere iungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur, pacemq; oremus ab ipso:
Cedet ius proprium regi, patriæq; remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula ciues
Proijcis? ô Latio caput horum & causa malorum.
Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
Primus ego (inuisum quem tu tibi fingis & eße
Nil moror) en supplex venio, miserere tuorum.
Pone animos & pulsus abi; sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus agros.

Aut

Aut ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeò dotalis regia cordi eſt:
Aude, atq; aduerſum fidens fer pectus in hoſtem:
Scilicet vt Turno contingat regia coniunx:
Non animæ viles, inhumata, infletaq; turba
Sternamur campis: etiam tu, ſi qua tibi vis
Si patrij quid Martis habes, illum aſpice contrà
Qui vocat.
Tu. Larga quidem ſemper Drance tibi copia fandi,
Tunc cùm bella manus poſcunt patribusq; vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tutò tibi magna volant, dum deſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ,
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi, meq; timoris
Argue tu Drance, tot quando ſtragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, paßimq; trophæis
Inſigneis campos, poßit quid viuida virtus
Experiare licet; nec longè ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis, circumſtant vndiq; muros.
Imus in aduerſos? quid ceßas? an tibi Mauors
Ventóſa in lingua, pedibusq; fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quisquam meritò, fœdißime, pulſum
Arguet? Iliacum tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiße domum, atq; exutos Arcades armis?

Haud ita me experti Bicias & pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostiliq́ aggere septus.
Nulla salus bello (capiti cane talia demens
Dardanio, rebusq́ tuis) proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atq́ extollere vires
Gentis bis victæ. contra premere arma latinj
Nunc & Mirmidonum proceres phrygia arma capescunt,
Nunc & Tydidia & Larissæus Achilles:
Amnis & Adriacas retrò fugit Aufidus vndas.
Vel cuni se pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis scelus, & formidine crimen acerbat
Nunquam animam talem dextra hac (absiste mouerj)
Amittes: habitet tecum & sit pectore in isto.
Nunc ad te & tua, magne pater, consulta reuertor:
Si nullam nostris vltro spem ponis in armis:
Si tam descerti sumus & semel agmine verso,
Funditùs occidimus, nec habet fortuna regressum:
Oremus pacem, & dextras tendemus inermeis
Quanq̃am ô si solitæ quicquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios, fortunatusq́ laborum,
Egregiusq́ animj, qui ne quid tale videret
Procubuit moriens, & humum simùl ore momordit
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioq́ vrbes Italæ populiq́ supersunt:
Sin & Trojanis cum multo gloria venit

Sanguine, ſuntq́; illis ſua funera, parq́; per omneis
Tempeſtas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
MVLTA dies, variusq́; labor mutabilis æuj
Rettulit in melius, multos alterna reuiſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Ætolus & Arpi:
At Meſſapus erit, felixq́; Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parua ſequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florenteis ære cateruas.
Quod ſi me ſolum Teucri in certàmina poſcunt,
Idq́; placet, tantumq́; bonis communibus obſto:
Non adeò has exoſa manus victoria fugit,
Vt tanta quicquid pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contrà: vel magnum præſtet Achillem
Factaq́; Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet; vobis animam hanc, ſoceroq́; Latino
Turnus ego, haud vlli veterum virtute ſecundus,
Deuoueo ſolum Æneas vocat? & vocet oro.
Nec Drances potius, ſiue eſt hæc ira Deorum,
Morte luat; ſiue eſt virtus & gloria tollat. (caſtra.
Nun. Turne quid expectas? quin hinc fugis? arripe
Inſtructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq́; manum totis deſcendere campis

Vidimus. Æneas caue ne te sternat inernem.
Tur. Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruunt.
Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis:
Duc, inquam, & Rutulos: equites Meßapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus vrbis firment, turresq; capeßant.
Cætera, qua iußo, mecum manus inferat arma.

Amata, Lauinia & mulieres Latinæ.

Armipotens belli præses Tritonia virgo
Frange manu telum Phrygij prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisq; effunde sub altis.
Cam. Turne, sui meritò si qua est fiducia sorti,
Audeo, & Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaq; Tyrrhenos equites ire obuia contrà
Me sine prima manu tentare pericula belli,
Tu pedes ad muros subsiste & mœnia serua.
Tur. O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quásue referre parem? sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem:
Æneas (vt fama fidem, mißiq; reportant
Exploratores) equitum leuia improbus arma
Præmisit, quaterent campos, ipse ardua montis
Per deserta iugo properans aduentat ad vrbem.
Furta paro belli conuexo in tramite syllue,

Vt biuias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenûm equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meßapus erit, turmæq; Latinæ,
Tiburtiq; manus; ducis & tu concipe curam.

Scena ſecunda.

Diana interitum Camillæ præſentiens Opim compellat, tradita illi ſagitta, qua Camillæ interfectorem traijciat.

Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias, neq; enim nouus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaq; animum dulcedine mouit.
Pulſus ob inuidiam regno viresq; ſuperbas
Priuerno antiqua Metabus cùm excederet vrbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli,
Suſtulit exilij comitem, matriſq; vocauit
Nomine Caſmille, mutilata parte Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum: tela vndiq; ſæua præmebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat; ille innare parans, infantis amore
Tardatur, charoq; oneri timet. omnia ſecum
Verſanti ſubitò, vix hæc ſententia ſedit.

Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, & robore cocto:
Huic natam, libro & sylvestri subure clausam
Implicat, atq; habilem mediæ circumligat hastæ:
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipse pater famulam voueo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor
Diua tuam, quæ nunc dubijs committitur auris.
Dixit: & adducto contortum hastile lacerto
Immittit; sonuêre vndæ: rapidum super amnem
Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
At Metabus magna propius iam vrgente caterua
Dat sese fluuio, atq; hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triuiæ de cespite vellit.
Non illum tectis villæ, non mœnibus vrbes
Accepêre, neq; ipse manus feritate dedisset:
Pastorum & solis exegit modibus æuum.
Hîc natam in dumis, interq; horrentia lustra
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens vbera labris.
Vtq; pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, iaculo palmas onerauit acuto:
Spiculaq; ex humero paruæ suspendit, & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuuiæ per dorsum à vertice pendent,

Tela

Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamq́; gruem, aut album deiecit olorem.
Multæ illam frustrà Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum: sola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit, vellem haud correpta fuißet
Militia tali, conata laceßere Teucros,
Chara mihi, comitumq; foret nunc vna mearum.
Verùm age quandoquidem fatis vrgetur acerbis
Labere Nympha polo, finesq; inuise Latinos,
Tristi vbi infausto committitur omine pugna
Hæc cape & vltricem pharetra deprome sagittam;
Hac quicunq; sacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italusue, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube caua miserandæ corpus, & arma
Inspoliata feram cumulo, patriæq́; reponam.

Scena 3.

CAmilla, multis hostium cæde prostratis, ab Arnute tra-ijcitur, Eius mortem Opis vlciscitur. Venulus Latini orator à Tarchonte capitur.

Camilla. Ligur. Tarchon. Arnus. Opis. Chorus.

Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Aduênit, qui vestra dies muliebribus armis

Verba redargueret: nomen tamen haud leue partum
Manibus hoc referes, telo cecidiße Camillæ.
Lig. *Quid tam egregium, si fœmina forti*
Fidis equo? dimitte fugam & te cominus æquo
Mecum crede solo, pugnæq; accinge pedestri.
Iam nosces ventosa ferat cui gloria laudem.
Ca. *Vane Ligur, frustraq; animis elate superbis,*
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes,
Nec fraus te incolumen fallaci perferet Auno.
Tar. *Quis metus ô nunquam dolituri? ô semper inertes*
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia venit?
Fœmina palantes agit, atq; hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidué hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaq; bella,
Aut vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes & plenæ pocula mensæ,
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus aruspex
Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

Et hæc dicens Venulum capit.

Semicho. *Vtq; volans altè ruptum cùm fulua draconem*
Fert aquila, implicuitq; pedes atq; vnguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisq; horret squammis & sibilat ore,
Arduus insurgens; illa haud minus vrget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.

Haud

Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans, ducis exemplum, euentumq; secuti
Meonidæ incurrunt.
Semich. fatis deditus Arnus
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat.
Quà se cunq; furens medio tulit agmine virgo
Hac Arnus subit, & tacitus vestigia lustrat;
Quà victrix redit illa, pedemq; ex hoste reportat,
Hac iuuenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamq; hos aditus, omnemq; pererrat
Vndiq; Circuitum, & certam quatit improbus hastam.
Ar. Summe Deûm & sanctj custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus; cui pineus ardor aceruo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna:
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens; non exuuias, pulsæue trophæum
Virginis, aut spolia vlla peto; mihi cætera laudem
Facta ferent; hæc dira meo dum vulnere pestis Traiecta
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius vrbem. Camilla
Cho. Ac velut ille, prius quàm tela inimica sequãtur, fugit Ar
Continuò in montes sese auius abdidit altos nus.
Occiso pastore lupus, magnóue iuuenco,
Conscius audacis facti, caudamq; remulcens
Subiecit pauitantem vtero, syluasq; petiuit:

Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtilit Arnus,
Contentusq́ fuga, medijs ſe immiſcuit armis. (bum
Cam. Hactenus Acca ſoror potui, nunc vulnus acer-
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum
Effuge, & hæc Turno mandata nouiſſima perfer:
Succedat pugnæ, Troianosq́ arceat vrbe.
Op. O nimium virgo nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceßere bello.
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geßiſſe pharetras,
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iam in morte, neq́ hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunq́ tuum violauit vulnere corpus
Morte luet merita, Et poſtea ad Arnutem
Cur, inquam, diuerſus abis? huc dirige greßum,
Huc periture veni, capias vt digna Camillæ
Præmia, tuné etiam telis moriere Dianæ?
lib. 12. Cho. Pœnorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantum vulnere pectus
Tum demum mouet arma leo, gaudetq́ comanteis
Excutiens, ceruice toros, fixumq́ latronis
Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.

Scena

Scena 4.

LAtinis animos omninò despondentibus, Turnus se ad monomachiam cum Ænea offert, Sed Latinus & Amata id disuadent.

Turnus, Latinus, Amata, Chorus.

Nulla mora in Turno, nihil est quod dicta retractent
Ignaui Æneadæ, nec, quæ pepigêre, recusent.
Congredior, fer sacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam
Desertorem Asiæ, (sedeant spectentq́ Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lauinia coniunx.
Lat. O præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atq́ omneis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni; sunt oppida capta
Multa manu: nec non aurumq́ animusq́ Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris
Nec genus indecores; sine me hæc haud mollia fatis
Sublatis aperire dolis; simul hæc animo hauri;
Me natam, veterum nulli sociare procorum
Fas erit, idq́ omnes diuiq́ hominesq́ canebnat.
Victus amore tuj, cognato sanguine victus,
Coniugis & mœstæ lachrymis, vincla omnia rupi;
Promißam eripui genero atq́ arma impia sumpsi,
Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur

Bella vides, quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc: Campiq́ ingentes ossibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
Respice res bello varias, miserere parentis
Longæui, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Diuidit.
Tur. Quã pro me curam geris, hãc p̃cor optime pro me
Deponas: lethumq́ sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferumq́ haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longè illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & vanis sese occulat vmbris.
Am. Turne, p̄ has ego te lacbrymas, p̄, si quis Amatæ
Tangit honos, animum (spes tu nunc vna senectæ,
Tu requies miseræ, decus, imperiumq́ Latini
Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunq́ manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent: simul hæc inuisa relinquam
Lumina

Lumina, nec generum Æneam captiua videbo.
Ch. Accepit vocem lachrymis Lauinia matris,
Flagrantes perfusa genas; cui plurimus ignem
Subiecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violauerit ostro
Si quis ebur; vel mista rubent vbi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Tur. Ne, quæso, ne me lachrymis, néue omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater; neq; enim Turno mora libera mortis.
Nuncius hæc Idmon Phrygiæ mea dicta Tyranno
Haud placitura refer: cùm primùm crastina cœlo
Puniceis inuecta rotis Aurora rubebit:
Non Teucros agit in Rutulos: Teucrûm arma quiescant
Et Rutulûm: nostro dirimatur sanguine bellum:
Illo quæratur coniunx Lauinia campo. Et posteà hasta Arunci vibrata.
Nunc ô nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest, te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit, da sternere corpus.
Loricamq; manu valida lacerare reuulsam
Semiuiri Phrygis, & fœdare in puluere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaq; madentes.

Scena 5.

IVturnam instigat Iuno, vt fratre Turno è certamine

cum Ænea erepto, acies vtriusq; incitet.

Nympha decus fluuiorum, animo gratißima nostro,
Scis, vt te cunctis vnam, quæcunq; Latina
Magnanimi Iouis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, cœliq; libens in parte locârim.
Disce tuum, ne me incuses, Iuturna dolorem.
Qua visa est fortuna pati, parcæq; sinebant
Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumq; dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis non fœdera possum.
Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge: decet: forsan miseros meliora sequentur.
Et postea. *Iuturna lachrymante & pectus percutiente.*
Non lachrymis hoc tempus eget, Iuturna, sed oro
Accelera, & fratrem, si quis motus, eripe morti,
Aut tu bella cie, conceptumq; excute fœdus,
Autor ego audendi.

Scena 6.

LAtino & Ænea fœdere iunctis, Iuturna fratris viribus diffidens, Camerti forma induta ipsos Rutulos aduersum Troianos instigat. Troioni minus sufficientes qui Rutulorum impetum sustinerent, fugiunt, sed eos Æneas reuocat, & à Iuturna sauciatus pugnæ se subducit. Illo absente

absente magnam stragem committit Turnus.

Æneas. Latinus. Iuturna. Tolumnius. Messapus. Chorus.

Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti, Stricto ense precatur.
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua precor, tuq; inclyte Mauors,
Cuncta tuo qui bella pater sub nomine torques,
Fontesq; fluuiosq; voco: quæq; ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina Ponto,
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Conuenit Euandri victos discedere ad vrbem:
Cedet Iulus agris: nec post arma vlla rebelles
Æneadæ referent, ferrone hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius Dii numine firment:
Non ego nec Teucris Italos parêre iubebo:
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Inuictæ gentes, æterna in fœdera mittant.
Sacra, Deosq; dabo: socer arma Latinus habeto:
Imperium solenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, vrbiq; dabit Lauinia nomen.
Lat. Hæc eadem, Æneas, terram, mare, sidera iuro,
Latonæq; genus duplex, Ianumq; bifrontem:

Vniq;

Vmiq; Deûm infernam & diri sacraria ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras, mediósq; ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunq; cadent, nec me vis vlla volentem
Auertet, non si tellurem effundat in vndas
Diluuio miscens, cœlumue in Tartara soluat:
Vt sceptrum hoc
Nunquam fronde leui fundet virgulta, nec vmbras,
Cùm semel in syluis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitq; comas & brachia ferro,
Olim arbos: nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusq; dedit gestare Latinis.
Iut. *Non pudet ô Rutuli cunctis pro talibus vnam*
Obiectare animam? numeróne an viribus æquj
Non sumus? en omnes & Troës & Arcades hîc sunt
Fatalísq; manus, infensa Hetruria Turno:
Vix hostem alterni, si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad Superos quorum se deuouet aris,
Succedet fama, viuusq; per ora feretur:
Nos patria amissa dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus aruis.

Tolumnius augur portento deceptus.

Tol: *Hoc erat hoc votis, inquam, quod sæpe petiuj,*
Accipio, agnoscoq; Deos, me me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, quos improbus aduena bello
Territat, inualidas vt aues, & littora vestra

Vi popu

Vi populat, petet ille fugam, penitusq́ profundo
Vela dabit: vos vnanimi densate cateruas:
Et regem vobis pugna defendite raptum.
(Dixit, & aduersos telum contorsit in hostes)
Meß. *Hoc habet, hæc melior magnis data victima diuis.*
Æn. *Quò ruitis? quæúe ista repens discordia surgit?*
O cohibete iras: ictum iam fœdus & omnes
Compositæ leges: mihi ius concurrere soli.
Me sinite atq́ auferte metus; ego fœdera faxo
Firma manu; Turnum iam debent hæc mihi sacra.

Chorus Ænea à Iuturna ſauciato clamat.

Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est,
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta.
Quis tantam Rutulis laudem casusùe, Deusúe
Attulerit? pressa est insignis gloria facti,
Nec sese Æneæ iactauit vulnere quisquam.

ABſente Ænea magnum fortitudinis ſpecimen Plurimis occiſis edit Turnus, de quo Chorus.

Ac velut Edoni Boreæ cùm spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturq́ ad littora fluctus:
Quà venti incubuêre, fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacunq́ viam secat, agmina cedunt,
Conuersæq́ ruunt acies; fert impetus ipsum:
Et cristam aduerso curru quatit aura volantem.

ÆNeas ope matris per Iapigem curatus in pugnam festinat, filio Ascanio vt paternis insistat virtutibus instimulato. Turnus Æneam venientem fugit, intereà tamen ab altera parte aciem eius miserè affligens.

Iapyx. Æneas. Chorus.

Arma citi properate viro: quid statis inertes?
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proueniunt, neq; te, Ænea, mea dextera seruat:
Maior agit Deus, atq; opera ad maiora remittit.
Æn. *Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem,*
Fortunam ex alijs: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, magna inter præmia ducet.
Tu facito mox, cùm matura adoleuerit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas & auunculus excitet Hector.
Cho. *Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros*
Ipse neq; aduersos dignatur sternere morti,
Nec pede congreßos, nec equo, nec tela ferentes
Insequitur, solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamine poscit.

TVrnus suorum commiseratione reuersus, Æneam cæde grassantem non excipit, sed hasta Amycum & gladio

dio Diorum perimit: Æneas Verò Talon, Tanaim & Ce-
thegum vno congreſsu proſternit, de qua re Chorus.

Quis tibi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diuerſas, obitumq́ ducum, quos æquore toto
Inq́ vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros
Expediat? tantòn' placuit concurrere motu,
Iuppiter, æterna gentes in pace futuras? Et poſtea
Ac velut immiſsis diuerſis partibus ignes
Arentem in ſyluam, & virgulta ſonantia lauro:
Aut vbi decurſu rapido, de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quisq́ ſuum populatus iter, non ſegnius ambo
Æneas Turnusq́ ruunt per prælia nunc nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur neſcia vinci
Pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.

Scena 8.

ÆNeas vbi cum Turno pugnandi copiam habere non poſset Laurentum inſtinctu Veneris expugnaturus obſidet. Amata verò regina vrbem obſidione cinctam abſente Turno videns vitam ſibi laqueo finit. Verùm Turnum Latinis auxilio venire volentem ſoror. Iuturna remorari conatur, ſed audita Amatæ morte ipſam non audit Turnus. Congreditur itaq; cum Ænea ſed fracto gladio fugit.

Ne qua meis esto dictis mora, Iuppiter hàc stat.
Neu quis ob incœptum subitum mihi segnior ito:
Vrbem hodie causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere, & victi parere fatentur,
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Nostra pati? rursusq; velit concurrere victus?
Hoc caput ô ciues, hæc belli summa nefandi,
Ferte faces properè fœdus reposcite flammis.

Amatam vitam laqueo finiſse narrat Chorus.

Regina vt tectis venientem prospicit hostem,
Incendi muros, ignesq; ad tecta volare:
Nusquam acies contrà Rutilas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ iuuenem in certamine credit
Extinctum: & subitò mentem turbare dolore
Se causam clamat, criménq; caputq; malorum:
Multáq; per mæstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus:
Et modum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepêre Latinæ:
Filia prima manu flauos Lauinia crines,
Et roseas laniata genas: tum cætera circum

Turba

Turba furit; resonant latè plangoribus aedes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per vrbem:
Demittunt mentes. it scissa veste Latinus
Coniugis attonitus fatis, vrbisq; ruina,
Caniciem immundo perfusam puluere turbans:
Multaq; se incusat, qui non acceperat ante
Dardanium Æneam generumq; assciuerit vltrò.
Tur. *Heu mihi quid tanto turbantur mœnia luctu*
Quísue ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?
Iut. *Hàc Turne sequamur*
Troiugenas, quæ prima viam victoria pandit:
Sunt alij qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis & prælia miscet:
Et nos sæua manu mittamus funera Teucris:
Nec numerò inferior, pugnæ nec honore recedes.
Tur. *O soror, & dudum agnoui, cùm prima per artem*
Fœdera turbasti, teq; hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis Dea. sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum vt crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ iam spondet fortuna salutem?
Vide oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi charior alter,
Oppetere ingentem, atq; ingenti vulnere victum.
Occidit infœlix, ne nostrum dedecus Vfans
Aspiceret; Teuci potiuntur corpore & armis:

Iuturna forma Metisci assumpta.

 Excindi

Excindine domos (id rebus defuit vnum)
Perpetiar? dextrâ nec drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Vsq; adeóne mori miserum est? vos ô mihi manes
Este boni: quoniam superis auersa voluntas.
Sancta ad vos anima, atq; istius inscia culpæ
Descendam, magnorum haud vnquam indignus auorum.
Iut. Turne in te suprema salus, miserere tuorum:
Fulminat Æneas armis, summasq; minatur
Deiecturum arces Italûm, excidioq; daturum.
Iamq; faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidißima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemq; exterrita fugit:
Soli pro portis Messapus & acer Atinas
Sustentant aciem, circum hos vtrinq; phalanges
Stant densæ, strictisq; seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Cho. Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistoq; insania luctu,
Et furijs agitatus amor & conscia virtus.
Tur. Iamiam fata soror superant, absiste morari:
Quò Deus & quo dura vocat fortuna sequamur:
Stat conferre manum Æneæ, stat quicquid acerbi est,

Morte

Morte pati, nec me indecorem germana videbis
Amplius. hunc oro sine me furere ante furorem.
Cho. Perq; hostes, per tela ruit, mœstamq; sororem
Deserit: ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cùm ruit auulsum vento; seu turbidus imber
Proluit, aut amnis soluit sublapsa vetustas:
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatq; solo, syluas, armenta virosq;
Inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus
Sic vrbis ruit ad muros: vbi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentq; hastilibus auræ:
Significatq; manu: & magno simul incipit ore.
Tur. Parcite iam Rutuli & vos tela inhibete Latini:
Quæcunq; est fortuna mea est: me verius vnum
Pro vobis fœdus luere & decernere ferro.
Cho. Discescêre omnes medij, spaciumq; dedêre.

TVrnus cum Ænea congrediens gladium frangit & fugit, de qua re Chorus.

Inuadunt Martem clypeis atq; ære sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebris ensibus ictus
Congeminant: fors & virtus miscentur in vnum.
Ac velut ingenti Syla, summóue taburno
Cum duo conuersis inimica in prælia tauri

Frontibus

Frontibus incurrunt, pauidi cessêre magistri:
Stat pecus omne metu mutum, mussantq; iuuencæ
Quis pecori imperitet: quem tota armenta sequantur.
Illi inter sese multa vi vulnera miscent:
Cornuaq; obnixi infigunt & sanguine largo
Colla armosq; lauant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis; ingens fragor æthera complet.
IVPPITER ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diuersa duorum,
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hîc, impunè putans & corpore toto
Antè sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit; exclamant Troës, trepidiq; Latini,
Arrectæq; amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medioq; ardentem deserit ictu
Ni fuga subsidio subeat. fugit ocyor euro,
Vt capulum ignotum, dextramq; aspexit inermem.

Et posteà.

Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes
Nomine quemq; vocans; notumq; efflagitat ensem:
Æneas verò mortem contrà præsensq; minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretq; trementes,
Excisurum vrbem minitans, & saucius instat.
Quinq; orbes explent cursu, totidemq; retexunt

Huc illuc. nec enim leuià aut ludicra petuntur
Præmia: sed Turni de vita & sanguine certant.

Scena 9.

IVpiter Iunonem increpat quæ Diuo Æneæ diua aduersatur adiuta aduersus eum Iuturna. Iuno precibus Iouis aliquoties fatigata promittit se amplius Æneæ nolle aduersari, ea lege & conditione, ne Iupiter nomen, linguam, & vestes Italorum à Troianis rerum in Italia potituris mutari permittat.

Iupiter. Iuno.

Quænam finis erit coniunx? quid deniq; restat?
Indigitem Æneam scis ipsa, & scire fateris,
Deberj cœlo, fatisq; ad sydera tollj:
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin decuit violari vulnere Diuum?
Aut ensem (quid enim sine et Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno? & vim crescere victis?
Desine iam tandem, precibusq; inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est: terris agitare vel vndis
Troianos potuisti: infandum accendere bellum:
Deformare domum, & luctu miscere Hymeneos:
Vlterius tentare veto.

Iun. Ita quidem quia nota mihi tua magna voluntas
Iupiter, & Turnum & terras inuita reliqui.
Nec tu me aërea ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati: ſed flammis cincta ſub ipſa
Starem acie, traheremq; inimica in prælia Teucros.
Iuturna miſero fateor ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita maiora audere probaui:
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum.
Adiuro Stygij caput implacabile fontis:
Vna ſuperſtitio ſuperis quæ reddita Diuis.
Et nunc cedo equidem, pugnasq; exoſa relinquo.
Illud te nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro maieſtate tuorum:
Cum iam connubijs pacem felicibus (eſto)
Componunt, cùm iam leges & fœdera iungent,
Nec vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Nec Troas fieri iubeas Teucrosq; vocari
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges,
Sit Romana potens, Itala virtute propago:
Occidit, occideritq; ſinas cum nomine, Troia.
Iup. Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus?
Verùm agè, & incœptum fruſtra ſubmitte furorem:
Do quod vis, & me victusq; volensq; remitto:
Sermonem Auſonij patrium, moresq; tenebunt.
Vtq; eſt nomen erit. Commiſti corpore tantùm

Subſident

Subſident Teucri; moremq́ ritusq́ ſacrorum
Adijciam: faciamq́ omnes vno ore Latinos.
Hinc genus Auſonio miſtum quod ſanguine ſurget,
Supra Deos ſuprà ire Deos pietate videbis:
Nec gens vlla tuos æquè celebrabit honores.

Scena 10.

IVturna Megæram à Ioue aduerſus Turnum emiſſam cognito, vicem fratris & ſuam impotentiam dolens ipſum deſerit. Turnus verò cum Ænea eminus pugnans fugit & proſternitur. Æneam ſuppliciter rogans ad commiſerationem mouet, ſed ſpolijs Pallantis quæ induerat agnitis, lethali vulnere cum amaro ſarcasmo ſubitò conficitur.

Iuturna. Æneas. Turnus. Chorus.

Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana iuuare?
Aut quid tam miſeræ ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? Talin' poſſum me opponere monſtro?
Iam iam linquo acies: ne me terrete timentem
Obſcænæ volucres: alarum verbera noſco,
Lethalemq́ ſonum: nec fallunt iuſſa ſuperba
Magnanimi Iouis. hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta eſt

Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per vmbras
Immortalis ego: haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine frater erit. ô quæ satis ima dehiscat
Terra mihi? manesq; Deam demittat ad imos? (tractas
Æn. Quæ nunc deinde mora est? aut quid iam Turne re-
Non cursu, sæuis certandum est cominus armis.
Verte omnes tete in facies, & contrahe quicquid
Siue animis siue arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumq; caua te condere terra
Tur. non me tua feruida terrent
Dicta ferox: Dij me terrent, & Iuppiter hostis.
Cho. Saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campus qui fortè iacebat
Limes agro positus, litem vt discerneret aruis:
Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
Altior insurgens & cursu concitus heros.
Sed neq; currentem se, nec agnoscit euntem,
Tollentemué manu, sáxumq; immane mouentem.
Genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis.
Nec quò se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Dextrã precans protendit. Nec cursus vsquam videt, aurigamq; sororem.
TVRNVS cadens Equidem merui, nec deprecor orcum.
Vtere sorte tua; miseri te si qua parentis

Tangere

Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere seneectæ:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mauis
Redde meis: vicisti & victum tendere palmas
Ausonij vidêre: Tua est Lauinia coniunx:
Vlterius ne tende odijs.

Æn. Túne hinc spolijs indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pænam scelerato ex sanguine sumit.

Cho. ferrum aduerso sub pectore condit
Feruidus, ast illi soluuntur frigore membra:
Vitaq; cum gemitu fugit indignata sub vmbras. lib. Marphæi.

Æn. Quæ tanta animo dementia creuit
Vt Teucros Superûm monitis, summiq; Tonantis
Imperio hûc vectos, patereris Daunia proles
Italia, & pactis nequicquam expellere tectis?
Disce Iouem revereri, & iussa facessere Diuûm.
Magnum etiam capit ira Iouem, memoresq; malorum
Sollicitat vindicta Deos: en vltima tanti
Meta furoris adest, quo contra iura fidemq;,
Iliacam rupto turbasti fœdere gentem.
Ecce suprema dies, alijs exempla sub æuum
Venturum missura: Iouem non temnere frustrà
Fas sit, & indignos bellorum accendere motus.
Nunc armis lætare tuis, heu nobile corpus
Turne iaces at non tibi erit Lauinia paruo,

Nec dextra tamen Æneæ cecidisse pudebit.
Nunc Rutuli hinc auferte ducem vestrum, arma virumq́;
Largior, atq́; omnem deflendæ mortis honorem.
Sed quæ Pallantis fuerant ingentia baltei
Pondera, transmittam Euandro vt solatia cæso
Haud leuia hoste ferat, Turnoq́; exultet adempto.
Vos memores tamen Ausonij melioribus vti
Discite bellorum auspicijs, ego sidera iuro,
Nunquam acies, nunquam arma libens in prælia moui:
Sed vestris actus furijs, defendere toto
Optaui, & licuit Troianas robore partes.

Et postea ad filium Iulum.

Nate in quo spes vna patris, per tanta [illegible]
Quem varijs actus fatis discrimina duxi,
Ecce inuenta quies, ecce illa extrema malorum,
Ærumnis factura modum, acceptißima semper
Atq́; optata dies, quàm dura in bella vocatus,
Sæpe tibi Dijs auspicibus meminisse futuram:
Iam memini, nunc te, quàm primùm aurora rubebit
Crastina sublimem Rutulorum ad mœnia mittam.

Et postea ad Troianos.

O socij per dura ac densa pericula vecti,

Per tantos bellorum æstus, duplicesq́ furores
Armorum, per tot hyemes, per quicquid acerbum,
Horrendum, graue, triste, ingens & quicquid iniquum,
Infaustum & crudele foret: conuertite mentem
In melius; iam finis adest: hîc meta malorum
Stabit & optatam Latia cum gente quietem
Iungemus: dabit inde mihi Lauinia coniunx
Bello acri defensa, Italo cum sanguine mistam,
Troianam transferre æterna in secula gentem.
Vnum oro, socij, Ausonios communiter æquo
Ferte animo, & vosmet socero obseruate Latino,
Sceptrum idem sublime geret; sententia mentem
Hæc habet: at bello vos & præstantibus armis
Discite me & pietate sequi, qua gloria nobis
Cesserit, in promptu est: sed cœlum & sidera testor,
Qui vos tantorum eripui de clade malorum,
Idem ego sub maiora potens vos præmia ducam.

Scena II.

LAtinus inconstantem fortunæ aleam deplorat. Daunus verò filium Turnum miserrimè luget.

Latinus. Daunus.

Quantos humana negocia motus
Æternasq́

Æternasq; vices miscent? quo turbine fertur
Vita hominum? ô fragilis damnosa superbia sceptri?
O furor, ô hominum dominandi innata cupido,
Mortales quò cæca vehis? quo gloria tantis
Inflatos transfers animos quæsita periclis?
Quot tecum insidias? quot mortis, quanta malorum
Magnorum tormenta geris? quot tela? quot enses?
Ante oculos (si cernis) habes? heu dulce venenum,
Et mundi lethalis honos: heu tristia regni
Munera, quæ haud paruo constent, & grandia rerum
Pondera, quæ nunquam pacidam permittere pacem,
Et requiem conferre queant: heu sortis acerbæ
Et miseræ regale decus, magnoq; timori
Suppositos rerum casus, pacisq; negatos.
Quid, Turne, ingenti Ausoniam mouisse tumultu.
Et dura Æneadas turbasse in bella coactos,
Quid iuuat? & violasse secræ promissa quietis
Pignora? quò tibi tanto animo impatientia venit?
Et Martem cum gente Deûm, iussuq; Tonantis
Huc vecta gereres? & nostris pellere tectis
Vltrò instans velles? natæq; abrumpere fœdus,
Pollicite genero Æneæ? & me bella negante,
Dura mouere manu? quæ tanta insania mentem
Implicuit? quoties te in sæui Martis euntem
Agmina sublimemq; in equo, & radiantibus armis
Tentaui reuocare, & iter suspendere cœptum?

Corrupui

Corrupui & pauitans cedentem in limine frustra?
Inde ego quanta tuli? testantur mœnia tectis
Semirutis, magniq; albentes oßibus agri,
Et Latium toto vacuatum robore, & ingens
Exitium, fluuijq; humana cæde rubentes,
Et longi trepidiq; metus, duriq; labores,
Quos toties senior per tanta pericula cœpi
At nunc, Turne, iaces: vbinam generosa iuuentæ
Gloria, & excellens animus? quo splendidus altæ
Frontis honos? quonam illa decens & frontis imago?
At quantas Dauno lachrymas, acresq; dolores
Turne dabis, quanto circumfluet Ardea fletu?
Sed non degeneri & pudibundo vulnere fossum
Aspicies: saltem hoc miseræ solamen habebit
Mortis, vt Æneæ Troiani exceperis ensem.
Dau. Nate patris dolor & fessæ miseranda senectæ
Rapta quies, quò me tantis iactate periclis
Duxisti? & sæuis tandem deuicte sub armis?
Quò tua me præstans animi constantia vexit?
Hic claræ virtutis honos? hæc gloria sceptri?
Hoc magni decus imperij? talésne triumphos
Nate refers? hæc illa quies promissa parenti
Afflicto toties? hæc meta optata laborum?
Heu miserum, quàm præcipites labentia casus
Secla agitant, quanto voluuntur fata tumultu?
Qui iam sublimes referebas clarus honores,

Et magnus toto in Latio; quem Troës in armis
Horrendum, & trepidi toties sensere furentem:
Nunc, mi Turne, iaces miserandum & flebile corpus,
Iam mutum est sine voce caput: quo pulchrior alter
Non fuit in tota Ausonia, nec gratior vllus
Eloquio, nec quis positis ingentior armis.
Nate vbi forma nitens? niueaq; in fronte serenus
Ille decor, dulcisq; oculorum aspectus & altæ
Sidereus ceruicis honos? his gloria Martis
Contigit auspicijs? tali rediture paratu
Discedens voluisti auidis te credere bellis?
Heu mortem inuisam, quæ sola vltricibus armis
Elatos frenas animos, communia toti
Genti sceptra tenens, æternaq; fœdera seruans:
Quæ magnos paruosq; teris, quæ fortibus æquas
Imbelles, populisq; duces, seniumq; iuuentæ.
Heu mortem obscuram, quæ causa indigna coëgit
Eripere, atq; meum crudeli funere natum
Afficere? ô felix tam grato cædis Amata
Successu lætare tuæ, quæ tanta dolorum
Fugisti monumenta, grauisq; immania casus
Pondera, quid misero genitori plura paratis
O Superi? natum rapuistis & Ardea flammis
Consumpta in cinerem versa est; nunc æthera pennis
Verberat, ah, me, Turne, tua plus cæde cruenta.
Deerat, adhuc sors ista patris suprema senectæ.

DRances orator Latini victoriam Æneæ gratulatur, belli causas in Turnum transferens: & Lauiniam antè promissam, in vxorem ei offerens. Æneas verò excusationem admittit & conditiones oblatas accipit.

Drances. Æneas.

O Troianæ dux inclyte gentis,
Gloria, spesq́ phrygum; quo nec pietate, nec armis
Maior in vrbe fuit, victi obtestamur, & omnes
Iuramus Diuosq́ Deasq́ inuitus ad vnum
Conflatum vidit Latium, & temerata Latinus
Fœdera, nec phrygios vnquam turbauit honores.
Quin natæ, quando Superûm sic vota ferebant,
Connubia, & generum magno te optabat amore.
Sed quicquid tanto armorum flagrante tumultu
Tantorum, furijsq́ operum atq́ laboribus actum est.
Id rapidus, Turni, & stimulis incensus iniquis
Confectus odijs furor attulit, ille negansq́,
Inuitusq́ dedit Latias in prælia gentes.
Illum omnis conuersa cohors poscebat, vt armis
Cederet, & magnum sineret succedere pactis,
Connubijs Anchisiaden, inde optimus ambas
Iungebat palmas defessa ætate Latinus

Infractus, nimioq; ardentem Marte rogabat.
Nec nostræ potuêre preces inflectere durum.
Nec Diuûm portenta animum, quin acrius ignem
Spumabat ferus ore vomens, bellumq; ciebat.
At verò dignum inuenit pro talibus ausis
Exitium, qui te tandem victore momordit
Nigrantem prostratus humum: nunc improbus ædes
Tartareas visurus erat, quæratq; sub imo
Nunc alias Acheronte acies, aliosq; Hymenæos.
Tu melior succede bonis Laurentibus hæres:
In te omnis domus, & feßi inclinata Latini
Spes iacet: vnum omnes Itali super aurea mitti
Sidera, & ingentem bello & cœlestibus armis
Extollunt, & vera canunt præconia voces.
Te grauium veneranda patrum consultaq; turba,
Inualidiq; ætate senes, te læta iuuentus,
Et cupidæ matres, pueri, innuptæq; puellæ
Vnanimes æquo ore volunt: Turnumq; sub armis
Exultant cecidisse tuis, te tota precatur
Ausonia, & claris præstantem laudibus effert.
In te vnum conuersi oculi, pater ipse Latinus,
Iam senior sola hæc longæuæ munera vitæ,
Qui gnatam tibi iungat, habet, generiq; nepotes
Troianos Italo admistos in secula mittat.
Ergo agè, magne veni Teucrorum ductor & altos
Ingredere, & celebres cape quos spondemus honores,

Æn.

Æn. Nec vos, nec placida ſolitum ſub pace Latinum
Arguerim; verùm infeſti violentia Turni
Tantum opus (haud dubito) & tanti diſcrimina Martis
Conciuit: iuuenilis enim plus laudis amore
Quicquid id eſt tandem Auſonij, nil pacta recuſo
Connubia, & ſanctam æterno cum fœdere pacem
Iungere. Rex idem imperium & veneranda tenebit
Sceptra ſocer, ſtatuensq́; mei mihi mœnia Teucri,
Et nomen natæ vrbis erit, ſociosq́; Penates
Adijciam; vos communes in ſecula leges,
Concordesq́; ingenti animo mittetis honores.
Interea quod reſtat adhuc, imponite flammis
Corpora, quæ duri miſeranda inſania belli
Arripui dehinc cùm primùm iam craſtina ſurget
Clara dies, læti Laurentia tecta petemus.

Scena 13.

LAtius & Æneas priſtini diſſidij & ſimultatis ἀμνηςίαν ſanciunt: & Lauinia Æneæ in vxorem elocata æternum amicitiæ fœdus ineunt.

Latinus. Æneas. Chorus.

Lat. Veniſti tandem cupidum nec fixa fefellit
Spes animum, lux Troianæ clariſſima gentis,

Magnorum quem iussa Deûm tot casibus actum
Italia, & nostris voluerunt sistere tectis.
Quanquam humana furens nimis ausa licentia sanctas
Turbârit leges, & Diuûm exciuerit iras:
Quinetiam inuitum toties meq; arma negantem
Tradiderit duri perferre pericula Martis.
Factum etenim: sed nec paruo sat numina iustas
Indignata animis misere vltricia pænas.
Nunc age, magne Phrygum ductor, quando omnis origo
Seditionis abest, & tanti criminis autor:
Connubijs succede, & promissis Hymenæis.
Sunt mihi regna, manent erectis oppida muris,
Sola autem fessæ spes vnica nata senectæ,
Te generum & natum tempus complector in omne.
Æn. Rex maxime nullam
In te horum causam armorum, tantiq; tumultus
Crediderim, placidæ assueto sub tempore pacis:
Et si qua est, pone hanc curam, pater optime, quæso,
Nunc adsum, & patrem & socerum te lætus in omnes
Accipio casus: magni mihi surgit imago
Anchisæ, & rursum ardebo genitoris amore.
Cho. Non secus Ausonij tam læto in tempore rerum
Composuêre animos: & iam Rex alta Latinus
Atria, regalesq; aditus intrârat: & vnà
Optimus Æneas, sequitur quem pulcher Iulus:
Dehinc Itali, mistiq; Phryges: tum splendida læto

Applausu

Applauſu, & magno completur regia cœtu.
Hæc inter matrum innumera, nurumq́ cateruas
In medium comitata venit Lauinia virgo,
Sidereos deiecta oculos quam Troïus heros
Virtute & forma ingentem (mirabile dictu)
Vt vidit, primo aſpectu ſtupefactus inhæſit
Et ſecum Turni caſus miſeratus acerbos,
Qui haud parua ſpe ductus ouans in prælia tantos
Ciuiſſet motus, duriſq́ arſiſſet in armis.
Tùm verò æterno iunguntur fœdera nexu
Connubij & multa canunt cum laude Hymenæos.
Dehinc plauſus fremitusq́ altum ſuper aëra mittunt
Et lætam vocem per regia tecta volutant.

FINIS.

HAFNIÆ
Excudebat Matthias Vinitor.
ANNO
1591.

